

ІЗ ЛИСТУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ПОЛЕМІСТІВ 1621—1624 РОКІВ

Творча спадщина українських письменників-полемістів XVI—XVII ст. завжди була в центрі уваги дослідників. Однак і досі тут багато нез'ясованого, перекрученого, так само, як і в сфері дослідження міжконфесійних відносин у тогочасній Україні. Ясна річ, що об'єктивне й повне висвітлення цих складних питань неможливе без належної джерельної бази, яка, на жаль, поповнюється дуже повільно. У зв'язку з цим пропонуємо публікацію досі не друкваних документів, що їх створили в 1621—1624 рр. письменники-полемісти. Знахідки зроблені у фонді «Архів Радзивіллів» (відділ 2-й) Головного Архіву давніх актів у Варшаві (далі — АГАД у Варшаві)¹. Це 10 листів письменників-полемістів до князя Криштофа II Радзивілла (4 листи належать перу Й. Борецького, 5 — А. Мужиловського, 1 — М. Смотрицького), один лист Й. Борецького до А. Мужиловського, а також скарга Й. Борецького, внесена ним до київського гродського суду в 1621 р. Більшість цих документів являє собою оригінали, підписані авторами або ж списані ними від початку до кінця. Виняток становлять скарга Й. Борецького, а також його лист від 30(20) листопада 1623 р., лист М. Смотрицького, списані А. Мужиловським слово у слово й відправлені ним у додатку до його послання князеві Радзивілли. Всі документи написані польською мовою, в якій подекуди відчувається вплив української, з невеликою домішкою латинських слів і виразів.

Стисло охарактеризуємо авторів листів та їхнього адресата:

Йов (Іван) Борецький (рік народження невідомий — пом. 1631) — видатний український політичний, церковний та освітній діяч. Навчався у Львівській братській школі, а також за кордоном. Був ректором братської школи у Львові (1604—1605 рр.), організатором і першим ректором Київської братської школи (1615 р.). З 1620 р. до смерті був київським православним митрополитом. Є автором антиуніатського полемічного твору «Протестація», вірогідно йому належить авторство й відомої «Перестороги»².

Мелетій (Максим) Смотрицький (1577—1634 рр.) — видатний український вчений і письменник, церковний та освітній діяч. Народився у м. Смотричі на Поділлі в сім'ї відомого церковного та освітнього діяча Герасима Смотрицького, який був

¹ Детальніше про склад цього та деяких інших фондів АГАД у Варшаві, див. у кн.: Ковальський Н. П., Мыцык Ю. А. Анализ архивных источников по истории Украины XVI—XVII вв.—Днепропетровск: ДГУ, 1984.— С. 28—31.

² Загайко П. К. Українські письменники-полемісти кінця XVI—початку XVII ст. в боротьбі проти Ватикану і унії.— К., 1957; Возняк М. С. Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині й у Львові.— Львів, 1954.

ректором Острозької академії. Саме тут, в академії, М. Смотрицький дістає добру освіту, яку потім продовжив в Єзуїтському колегіумі у Вільні й зарубіжних університетах (Вроцлав, Віттенберг, Ляйпціг, Нюрнберг). Викладав у Віленській братській школі. 1620 р. був висвячений на полоцького архієпископа, єпископа вітебського та мстиславського. У 1627 р. перейшов в унію. Автор блискучих полемічних творів, писаних переважно в період його перебування у лоні православної церкви. Найголовніші з цих творів такі: «Антиграфе», «Верифікація», «Захист верифікації», «Юстифікація» «Супплікація» і особливо «Тренос» (Плач). Великий внесок в українську культуру Смотрицький зробив і як учений-філолог, автор підручника з мови «Грамматика славенская», котра витримала кілька перевидань в Україні, Білорусі, Росії, Румунії (1618, 1621, 1629, 1638, 1721, 1755, 1782, 1788 pp.)³.

Андрій Мужилівський (рік народження невідомий — після 1631 р.) — відомий діяч православної церкви в Україні та Білорусі, сподвижник І. Борецького, письменник-полеміст. Був священником церкви святого Спаса у Слуцьку, а з 1621 р. і слуцьким протопопом. З 1631 р. став ієромонахом Києво-Печерської лаври. По смерті Йова Борецького був одним із претендентів на київську митрополію. Автор полемічного твору «Антидот» (1629 р.), спрямованого проти М. Смотрицького, котрий на той час уже прийняв унію⁴. Батько видатного українського дипломата часів Визвольної війни Силуяна Мужилівського.

Криштоф II Радзивілл (1585—1640 pp.) — представник одного з наймогутніших і найзнаменитіших магнатських родів Речі Посполитої. Довгий час він — польний гетьман литовський, а з 1635 р. — великий гетьман литовський. З 1633 р. став також віленським воеводою. Криштоф II був внаслідок засновника кальвінської лінії Радзивілів на Біржах та Дубинках Миколи «Рудого» і сином Криштофа I «Перуна» (1547—1603 pp.)⁵.

Публіковані далі документи створені у важливий момент політичної та церковної історії України. В умовах безперервного колоніального наступу Речі Посполитої на Україну православна церква спромоглася на відродження своїх структур. Спираючись на Військо Запорізьке, вона з допомогою єрусалимського патріарха Теофана, котрий перебував в Україні в 1620—1621 pp., відновила свою вищу ієрархію. Саме тоді були висвячені на київського митрополита Йов Борецький, на полоцького архієпископа Мелетій Смотрицький та ін. Однак ці дії викликали лють короля Сигізмунда III і його оточення. На православних вищих ієрархів, особливо на Борецького та Смотрицького, а також на єрусалимського патріарха Теофана посилалися звинувачення у державній зраді на користь Туреччини, що в умовах війни з нею могло мати надзвичайно тяжкі наслідки для православної церкви в Україні та Білорусі. Сигізмунд III видав універсал від 1.II.1621 р., в якому наказав схопити Борецького й Смотрицького як співучасників шпигунства. Аналогічний наказ містився в іншому королівському універсалі від 22.III. 1621 р.⁶.

У світлі виявлених документів, які не входять у дану публікацію, є очевидним, що прихильники турецької орієнтації уже тоді були у Війську Запорізькім. Про це свідчить, наприклад, лист козака Задери до Петра Конашевича Сагайданого, в якому, до речі, гетьмана попереджали про замах на нього з боку «ляхів»⁷. Красномов-

³ Соловей М. Мелетій Смотрицький як письменник.— Рим; Торонто, 1978.— Ч. 1—2; Короткий В. Г. Творческий путь Мелетия Смотрицкого.— Минск Наука и техника, 1987.

⁴ Українські письменники: Біо-бібліографічний словник.— К.: Держвидав худож. літ-ри, 1960.— Т. 1.— С. 428—429.

⁵ Radzwiłł B. Autobiografia.— Warszawa, 1979.

⁶ Короткий В. Г. Творческий путь...— С. 86, 153—155.

⁷ Національна бібліотека у Варшаві, від. мікрофільмів, № 50138, с. 50—51.

ним є і свідчення польського агента із Стамбула, який писав тоді: «Вся Русь (тобто Україна і Білорусь — Ю. М.) є нам таким ворогом..., що воліла б прожити тисячу років із жидами, турками, татарами, ніж один рік з нами»⁸. Ці протурецькі настрої не повинні викликати подиву або засудження, як це робилося пожевтневими істориками при аналізі аналогічних явищ доби Руїни. В умовах колоніального гніту Речі Посполитої лідери українського національно-визвольного руху мали моральне право шукати підтримки в сусідніх державах і реалізували його (стосовно 20-х рр. XVII ст., то в Османській імперії, Кримському ханстві, Російській імперії та ін., наприклад, у Швеції). Не можна, однак, трактувати Борецького й Смотрицького як турецьких агентів, що визнавали й самі представники католицького табору Речі Посполитої — наприклад, канцлер коронний Лев Сапіга⁹. Ясно, що Сигізмунд III та його однодумці прагнули до політичної провокації і використовували звинувачення як привід для чергової хвилі репресій проти православної церкви в Україні і Білорусі, братств, узагалі православних. Особливо тяжка ситуація була у Вільні, де ще пам'ятали хвилю репресій 1611 р., і почалися нові арешти та переслідування православних.

В цих умовах вищі православні ієрархи розорнули активну боротьбу проти необгрунтованих звинувачень, за свою повну реабілітацію. Хоч боротьба затягнулася й мала своє продовження і після переможної Хотинської війни 1621 р., проте перші успіхи були православними досягнуті саме в 1621 р. Уже в червні 1621 р. Віленське православне братство видало «Верифікацію невинності» М. Смотрицького, котра поклала початок жвавій полеміці 20-х рр. XVII ст. і показала громадськості необгрунтованість обвинувачень. Особливо важливу роль у цій боротьбі відіграло Військо Запорізьке. Вже 20 (10).III.1621 р. воно відправило до Сигізмунда III посольство на чолі з Марком Жмайлом, Павлом із Десни та Супруном Богушем. Воно вимагало підтвердження елекції Борецького та Смотрицького, прав і вольностей Війська Запорізького та ін., зобов'язуючись взамін виставити проти Туреччини 50-тисячне військо¹⁰. З гострим листом-протестом від 8.V.(28.IV.) 1621 р. виступив і гетьман Війська Запорізького Яків Нерода (Бородавка)¹¹. У червні 1621 р. з козацької ради в Кагарлику було послане до Варшави чергове посольство Війська Запорізького, котре очолював Петро Конашевич-Сагайдачний. Православне духовенство представляє у цьому посольстві володимирський єпископ Йосип Курцевич-Булига. Наведені далі листи виразно доводять, що мари Війська Запорізького на Молдавію, всупереч королівському наказові не через степи, а через «влость», через Волинь, мав характер збройної демонстрації, під тиском якої уряд Речі Посполитої мусив піти на поступки. Важливе й те, що й сам Сагайдачний, уже смертельно хворий, не припиняв боротьби за реабілітацію Борецького й Смотрицького, про що свідчить оригінальний лист гетьмана від 23 (13) I. 1622 р.¹²

У ході боротьби лідери української православної церкви шукали підтримки і за межами Речі Посполитої¹³, і серед представників урядових кіл. Серед останніх

⁸ АГАД у Варшаві, Архів Радзивіллів (далі — АР). II, кн. 12.— С. 712.

⁹ Короткий В. Г. Творческий путь...— С. 86—87.

¹⁰ АГАД у Варшаві, АР. II, № 746. Це оригінал листа, підписаний особисто Я. Неродою.

¹¹ Там же.— № 741. Текст відповідної дипломатичної інструкції Війська Запорізького видрукований нами у кн.: Ковальський Н. П., Мыцык Ю. А. Анализ...— С. 73—74.

¹² АГАД у Варшаві, АР. II, № 804. Лист підписаний особисто П. Конашевичем-Сагайдачним.

¹³ Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы.— М.: Изд-во АН СССР, 1954.— Т. 1.— № 22. Лист Й. Борецького до царя Михайла Федоровича.

найважливішою для них постаттю у той час був князь Криштоф II Радзивілл. Він поруч із князем Янушем Радзивіллою (1579—1620 рр.), своїм братом, та белзьким воєводою Рафалом Лецинським (1579—1636 рр.), очолював протестантську опозицію у Речі Посполитій. Із вибухом Тридцятилітньої війни 1618—1648 рр., яка почалася з повстання чеських протестантів, діяльність опозиції у Речі Посполитій значно активізувалася. Вони мали контакти із «зимовим королем» Чехії Фрідріхом V, трансильванським князем Бетленом Габором; шведським королем Густавом ІХ Адольфом, тобто важливими представниками протестантського табору в Європі. Пізніше, у 1626—1628 рр., Криштоф II навіть очолив «орлеанську змову» проти Сигізмунда III, у разі успіху якої на престол мав бути посаджений Гаскон Орлеанський¹⁴. Логічно, що в такому разі виникали передумови для налагодження спільних дій між протестантською опозицією та керівниками національно-визвольного руху в Україні та Білорусі, котрий у той час проходив під гаслом боротьби за православ'я. До речі, ця тенденція матиме своє продовження і в подальший час. Досить згадати місію шведського посла Русселя до козаків у 1630 р., про що свого часу писав І. Крип'якевич; контакти Богдана Хмельницького із Швецією, Бранденбургом і Трансильванією; план видатного педагога, одного з лідерів чеських протестантів Яна Амоса Коменського, за яким протестанти мали виступити разом із повстанцями Б. Хмельницького проти Австрійської імперії та Речі Посполитої.

Судячи з наведених далі листів, Криштоф II виступає у ролі оборонців лідерів української православної церкви, використовує свій авторитет і зв'язки для пом'якшення реакційної політики Сигізмунда III в Україні та Білорусі. Про значну повагу, яку мав Криштоф II у лідерів православної церкви, свідчить хоча б факт посилання Й. Борецьким свого старшого сина Стефана разом із сином старшини Війська Запорізького Михайла Зубовича-Білаша до князівського двору, очевидно для продовження освіти¹⁵. Своєю чергою православні ієрархи допомагали князеві у фундації школи в Слуцьку, забезпеченню її викладацькими кадрами. Так, князь просив 16.VII.1623 р. прислати для євангелічної школи у Слуцьку православного «професора теології» з Києва, підготувавши його князівським коштом. У своєму листі до князя від 3.IX.(24.VIII) 1624 р. Борецький обіцяє виконати прохання Криштофа II щодо прислання до слуцької школи «чоловіка вченого». Ним мав стати «дорогий діамант», один простачок-підліток, мій вихованець»¹⁶.

Але куди значнішими були послуги лідерів української православної церкви в інших справах. Криштоф II був фактично головнокомандувачем військ Великого Князівства Литовського (далі — ВКЛ). Вже один цей факт свідчив про його надзвичайну зацікавленість справами запорізьких козаків, із керівниками яких князь і сам листувався (див., наприклад, лист козацького полковника Путивльця від 6.III.1622 р.)¹⁷. Але Криштоф II докладав усіх зусиль у своїй українській політиці, щоб не вибухло чергове козацько-селянське повстання, до чого вела реакційна політика Сигізмунда III. У зв'язку з цим він був дуже зацікавлений в об'єктивній інформації як про дії козацтва, так і про контакт із впливовими для нього особами, тобто з козацькою старшиною і вищою православною ієрархією в Україні та Білорусі. Зі свого боку останні теж були зацікавлені в недопущенні до повстання і домагалися свого через переговори, компроміси, нарешті — здобуття певних привілеїв для верхівки тогочасного українського суспільства православного віросповідання. Ось чим викликана в листах письменників-полемістів до Криштофа II Радзивілла така

¹⁴ «Spisek orleański» w latach 1626—1628. — Warszawa, 1990.

¹⁵ АГАД у Варшаві, АР. V, № 1150. Лист Й. Борецького до Криштофа II 13(3).X.1629 р.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Там же. — АР. II, № 819.

велика увага до запорізьких справ. Якраз ця інформація з перших рук — від керівництва Війська Запорізького, від учасників козацького кола, надає великої джерельної цінності наведеним далі документам. Тут подані факти, що стосуються біографій видатних діячів Січі: П. Конашевича-Сагайдачного, М. Жмайла, М. Дорошенка, О. Голуба та ін., про дипломатичну діяльність козацтва, про його військові походи. Прикладом цього може бути, наприклад, фрагмент із листа Й. Борецького до князя від 3.IX.1624 р., видрукований ще в дореволюційний час¹⁸. Навіть дрібні, на перший погляд, зауваження письменників-полемістів мають насправді дуже велике значення. Так, це стосується визначення ними кількості Війська Запорізького, котре, згідно з переписом на кагарлицькій раді в червні 1621 р., налічувало 50 600 воїнів. Про це ж свідчить і дипломатична інструкція, дана Військом Запорізьким М. Жмайлу, про яку мова йшла раніше. Тут чисельність Війська Запорізького (у березні 1621 р.) оцінювалася у 50 тис. Нарешті стислий компюг Війська Запорізького, складений уже під час Хотинської війни, подає цифру 41 520 осіб¹⁹. Усе це переконливо доводить безпідставність спроб деяких сучасних польських істориків (В. Маєвський) применшити чисельність Війська Запорізького під Хотином 1621 р. приблизно до 15 тис. і тим самим применшити роль запорізького козацтва в перемозі над Османською імперією.

Епістолярна спадщина українських письменників-полемістів, власне, сама собою становить велику цінність як пам'ятка літератури, як історичне джерело до історії української культури та освіти, міжконфесійних відносин. Досить, наприклад, звернути увагу на цінні свідчення щодо можливого порозуміння між православною та українсько-візантійською (греко-католицькою, уніатською) церквами на поч. 20-х рр. XVII ст. Річ у тому, що остання після відновлення православної ієрархії Теофаном теж опинилася у складному становищі, і тому серед її керівництва виникає думка про об'єднання обох церков, утворення особливого самостійного патріархату. Ця ідея у той час була з тактичних міркувань підтримана урядом Речі Посполитої, щоб якимось запобігти подальшому загостренню національно-конфесійних відносин в Речі Посполитій. Маючи це на меті, уніатський митрополит В. Ругський та полоцький архієпископ Й. Кунцевич послали до Києва ченця-василіанина Івана Дубовича, майбутнього настоятеля Дерманського монастиря. Відповідь православного керівництва пізніше обговорював з'їзд уніатських єпископів у Новгородку, але Ватикан зайняв негативну позицію у цьому питанні і навіть заборонив планований спільний собор. Папі Урбану VIII та Конгрегації пропаганди віри вдалося тоді вивести уніатську церкву з кризи, але коштом подальшого розколу в українському суспільстві²⁰. З наведеного далі листа А. Мужилівського довідуємося, що його автор мав попередньо контакт із Дубовичем ще перед від'їздом останнього до Києва, вивідав наміри уніатів і поінформував про все Борецького і Смотрицького. З листа Й. Борецького до А. Мужилівського випливає, що І. Дубович дістав відповідь, яка давала певні шанси для ліквідації розколу, й що він повернувся до своїх патронів за новими інструкціями та обіцяв знову прибути до Києва на Різдво Христове, тобто

¹⁸ Виленский археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси.— Вильно, 1870.— Т. 7.— С. 82. Оригінал цього документа зберігається в АГАД у Варшаві, АР. V, № 1150.

¹⁹ Ковальський Н. П., Мыцык Ю. А. Анализ... С. 74; АГАД у Варшаві, Зібрання Браницьких з Сухой.— № 17/25.— С. 160—167; Жерела до історії України-Русі.— Львів, 1908.— Т. VIII.— С. 250.

²⁰ Плохий С. Н. Папство и Украина. Политика римской курии на украинских землях в XVI—XVII вв.— К.: Наук. думка, 1989.— С. 131—132.

на самому початку 1624 р. Борецький просив Мужилівського, щоб той знову роздобув необхідну інформацію і повідомив про все. Лист М. Смотрицького свідчить про те, що його автор був більший, ніж Борецький, оптиміст у справі подолання розколу і навіть поетично описує своє палке бажання ліквідувати розкол ще за свого життя.

У цьому ж листі М. Смотрицький згадує і свого старшого брата Стефана (помер у 1636 р.), пароха церкви Різдва Богородиці в Острозі, колишнього секретаря князя Костянтина-Василя II Острозького, відомого культурного діяча²¹. Тут же він наводить свідчення про сина Стефана-Георгія, який тоді був, вірогідно, студентом Острозької академії. Відвідавши перед тим у Києві разом із батьком свого дядька, Георгій мав передати уклін та лист М. Смотрицького до С. Мужилівського (в Острозі?).

Можна вказати на значення публікованих далі листів як джерела до історії українсько-білорусько-литовських зв'язків, історії формування української національної свідомості. Автори листів еживають для окреслення корінного населення України не лише загальноновизнаний на той час термін «руський» й «російський», котрий пізніше запозичить для визначення уже іншого народу московські ідеологи. Складніше з терміном «paгoд» який у сучасній польській мові перекладають як «нація». Ми переклали його звичним для української і певною мірою збоченою польської мов терміном «народ». В усякому разі епістолярна спадщина полемістів, не кажучи вже про їхню творчу спадщину взагалі, дає певний матеріал для дослідження українського національного менталітету.

Варто зробити і кілька видавничих зауважень. Насамперед треба враховувати, що автори листів дотримувалися тогочасного дипломатичного етикету, норм ввічливості, властивих феодальній епосі. Цей етикет не завжди відображав справжню суть справи, і тому не варто приймати за чисту монету риторичку й компліменти письменників-полемістів. Власне, самі автори це добре розуміли і в залежності від обставин називали, наприклад, український народ то «бідним», то «славним».

Певні труднощі постали при передачі польськомовних текстів, оскільки твердих і чітких правил в українській археографії ще не створено. Механічно ж перенести правила, вироблені польською археографією²², навряд чи варто, оскільки при цьому стирається український колорит у польській мові наших письменників, адже вони часто писали, наприклад, «polsku», а не «polski» і навряд чи варто підганяти їхню мову під норми сучасної літературної польської мови. І все ж згадана «Інструкція», опрацьована польськими науковцями, була нами врахована, як і практичний досвід українських археографів, наприклад, І. Крип'якевича та Л. Бугича, що видали корпус документів Богдана Хмельницького²³. Деякі зміни були зроблені в тексті в межах мінімальної модернізації, щоб запобігти надмірній кількості підрядкових приміток, наприклад:

1. Слова «bydź», «tesz» подаються у таких формах: «być», «też»;
2. «ep» або «et» подаються у сучасних формах, як «e», «a»;
3. Літера «x» передана скрізь як «ks»; сполука «ia», «ie» — «ja», «je».
4. Збережено загальноновживані в XVII ст. скорочення і в польськомовних оригіналах, і в перекладах: w. m. — wasza miłość (mość) — в. м. — ваша милість (мосць);

²¹ Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. 1576—1638.— К.: Наук. думка, 1990.— С. 112—113.

²² Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku.— Wrocław, 1953.

²³ Документи Богдана Хмельницького 1648—1657 pp.— К.: Вид-во АН УРСР, 1961.

w. ks. m.— *wasza książęca miłość* — в. кн. м.— *ваша князівська милість*; j. k. m.— *jego królewska miłość* — й. к. м.— *його королівська милість*; w. k. m., wkr. m.— *wasza królewska miłość* — в. к. м.— *ваша королівська милість*; p.— *pan* — п.— *пан*; pp.— *pany* — пп.— *пани*; j. m. p.— *jego miłość pan* — й. м. п.— *його милість пан*; m. m. p.— *mój miłościwy pan* — м. м. п.— *мій милостивий пан*; ich m. pp.— *ich miłości panowie* — їх м. пп.— *їх милости пани*; s. p. — *świętej pamięci* — с. п.— *святої пам'яті*; W. Ks. Litt., W. Ks. L.— *Wielkie Księstwo Litewskie* — ВКЛ — *Велике Князівство Литовське*; RP (RPta) — *Rzeczpospolita* — РП — *Річ Посполита*; etc-et cetera — і т. д.— і так далі; m. p. — *manu propria* — м. пр.— *ману пропрія* — *рукою власною*.

Юрій МИЦИК

№ 1

1621 р., травня 8 (квітня 28).— Київ.— Лист київського митрополита Йова Борецького до Криштофа II Радзивілла із проханням підтримати боротьбу керівників православної церкви в Україні та Білорусі за зняття несправедливих обвинувачень

Jasnie oświęcone m. książę, panie, panie mój miłościwy.

Bóg Wszechmogący w porządku swoim opatrnością swą świętą cerkiew swoje zawsze mieć chce i celiej wymierzyć zezwolił, aby jako w niem samym cierpiec, także i wiecznie radować się mogła. Zaczyn nie kogo innego w niej, przy sobie, po sobie i na ustawiczne wieki, rządca najwyższym, opiekunem, pasterzem ę obrońca mieć chce, jedno siebie samego, opatrzywszy najwyższą mądrością dozor, przełożenia i szafowanie tajemni, porządnie idącymi słowa jego świętego szafarzmi, sporządziwszy ku posłuszeństwu i stateczności wiernych serca. Ta tedy opatrność i porządek Wszechmogącego Boga, od oświęcenia oczu światy, od nas przyjęty, Bogem przez pasterzów greckich, ode Wschodu darowany¹, nigdy od ubogiego narodu naszego ruskiego, będącego w rozmaitych niebezpieczeństwach, oddalona nie była. Ale i owszem hojnie doznana i za jeden lud u nas zwiniona z wystawieniem i pokornych dzięk naszych Bożkiemu Majestatowi oddawaniem zachowana jest i była. Pasterstwa zaś należność przez fortele i kuźniej papieżkiej niezbędne łakomstwo swowolna niektórych z między nas wyrodnych pasterzów chciwości panowania przed liat kilku nad dwadzieścia², na dwór kościoła rzymskiego, we wszem naszemu nabożeństwu przeciwnego, porwała i zaprowadziła i tym apostatam tam, skąd wyszli, na cięższa przeciwnością i zdrada przykrzyć się pozwoiliła. Bóg tedy Wszechmogący dziwnym swym sądem posyła nam pasterza naszego, patriarchę Hierosolimskiego³, za radą i obmyszłaniem inszych społbraciej jego, patriarchów, tu do ziemie ruskiej państw Jego k. m., pana naszego miłościwego, który i w stateczności wiary i w czułości nas napomina i z wiernego zawsze oddawania zwierchnego posuszeństwa wielkiemu królestwu polskiemu chwali i w niem sie pomnażac błogostawia i pilnie rozkazuje. Oszukane przełożenie przez dworzany rzymskie, odnawia i, od wszystkim Rusi obranych i sobie zaleconych na metropolią i władcytwa, person poświęciwszy, szczęśliwie od nas na swe miejsce, świętą stolicę Hierosolimską, odjechał. Którego poczucie narodu ruskiego niezbedna zazdrość złych i fałszywych ludzi, przeciwników naszych, pseudometropolitę⁴ i jego adhaerentów, przeciwko nam

bez wstydu złością, wysoko pobudziła, zdrajcami ojczyźnie okrcsiła, do króla jego m. opacznie udała, za czym i do tyraństwa się rzuciła i jużby to ten snadz zostawało, że i wiadomości z tej ta strony Litwy⁵ mieć byśmy nie mogli, gdyby Bóg, dobrotliwy i utrapionych swoich najłaskawszy pocieszyciel serc, waszej ks. m. pobudzić był nie raczył, ale teraz w poniżeniu naszym u świata wielka zyczliwość pilne staranie z mądra radę ubogiemu narodowi ruskiemu wasza ks. m., pan nasz miłościwy, ukazować i nas pobudzać raczysz pomoc i pozwolenie najmilszemu synowi i bratu naszemu ojcu Andrzejowi Mużyłowskiemu, z niewymownej dobrości swojej nam ku doniesieniu wiadomości darować raczył. Wszystek nasz ubogi ruski naród pospołu z Wojskiem Zaporozkim, przyjąwszy to od waszej ks. m. wdzięcznie, uprzejmym sercem, gorąca duszą pokademy na tem świecie żywi, za szczęśliwe panowanie waszej ks. m. pana Boga prosić jesteśmy winni i uniżenie a pokornie dziękujemu. Do uspokojenia tych burd i warchołów przystąpiwszy, naprzód sadiw się na tym, że w tym, czym oni nas obełzyć usiłują, winni nie jesteśmy i ani na serce nasze, nigdy to nie wstępowało, za czym mamy po sobie niewinność. Druga, że nie nasz początek, ale ich samych. Zaraz, nie opuszczając praw i wolności naszej, czyniem te cztery protestacje i według mądrej i wielkiej rady waszej ks. m. roz[is]yśmy ich; i krolowi Jego M., żeśmy nie sa zdrajcami, sprawic sie gotowi; i do różnych siasad ludzi religiej naszej, choć już pocześci sie oznajmiło, więcej i dalej oznajmic pewnie trudno, zaniechać mamy i ten uniwersał od księdza Ruckiego w Wilnie publikowany⁶ do wszystkich powiatów z przydaniem i ogłoszeniem do wiezień, posądzonych i udespectowanych braciej naszej, rozsyłamy, i już nam dopiero nie do łez jakich i stekania przychodzi, ale do przemyśłów nagrody sztuk i forteliów nieprzyjacieliowi. W czym gdy i syn i brat pokory naszej, ociec Andrzej, z niektórymi przedniejszymi Wojska Zaporozkiego rozmawiał, snadnie wyrozumieć mógł gotowość i gorliwość ich do wzięcia się o te krzywde. Ale że postali dopiero postów swych⁷ do jego k. m., co się na osobliwej karcie waszej ks. m. posyła. Za czum zaraz nastąpić nie mogąc, odprawy i poselstwa przyniesione czekać postanowili. A potym o tem i wszystkim z waszą ks. m., znosząc się w każdej rzeczy, nie zaniechamy i za jedno wolności i praw na używanie religiej nie więzając i mieszając miedzy nami artykułów wiary, z waszmościami prosić i dochodzić obiecujemy się. A jednak, aby bez krwawych jakich zawodów, (na co ci niezbożnicy, synowie starego meżobójcy ojca swego szatana, uniatowie, wiedziem znamienicze poczezi zarabiać), aby mogło być, uniżoną prośbę do waszej ks. m. o przyczyne do króla jego m. unosim. Coby dałej w tej sprawie należało, ociec Andrzej na osobliwej registryrk na pamięć sobie wziął, chcąc za pomocą Bożą waszej ks. m. to do wiadomości donieść i ukazać. Co wszystko najwyszszemu przejrzeniu pańskiemu, pana pokoju i zgody i miłości doskonałej ojca, i mądrze ostremu chrześciańskiemu tegoż pokoju chciwemu waszej ks. m. baczeniu powierzyszy siebie samego i z pokornemi modlitwami i na[i]wiszeszemi powolnościami tak z osoby swej i wszystkiej braciej mojej duchownych, jako i wszystkiej utrapionej Rptej cerkwie wschodniej w narodzie ruskim w miłościwą łaskę i znajomość i pamięć zyczliwą i nie zatartą waszej ks. m., naszego m. pana, jako napilniej zafecamy.

Z Kijowa aprilis 28 d. po staremu 1621 roku.

Najniższy podnożek i bogomodca w. ks. m. Jow Borecky z łaski Bożej pokorny archiepiskop metropolita kijowski, halicki i wszystkiej Rosiej ręka własna mpp.

АГАД у Варшаві, АР. II, № 745. Автограф, засвідчений особистою печаткою Й. Борецького. Адреса: «Яśnie оświęconему ksiądzeciu p. Chrystophowi Radziwiłłowi [...] [ksią]żeciu na Birzach i [Dubinkach], hetmanowi polnemu [...] żyzmarzskiemu, bystrzyckiemu etc., etc. staroście, panu memu miłościwemu mpp.»

Переклад

Найясніший м. князю, пане мій милостивий!

Всемогутній Господь завжди хоче мати свою святу церкву в своїм порядку, провидінні своїм і зволив визначити її мету аби церква, як і він сам, і терпіти, і вічно радіти могла. Ось чому він нікого іншого в ній, при собі, по собі і на вічні часи не хоче мати найвищим правителем, опікуном, пастирем і оборонцем, тільки самого себе. Він обдарував найвищою мудрістю дозор, зверхність і оберігання таїн, порядно йдучими слова його святого ключниками, підготувавши до послуженства і статечності серця вірних. Ось ці провидіння і порядок Всемогутнього Господа для просвітління очей — святей, прийнятий нами, дарований Богом від грецьких пастирів зі Сходу, ніколи не були зражені бідним народом нашим руським, який був у різних небезпеках, але навпаки глибоко відчуті і збережені були і є у нас всім народом при постійному прославлянні і висловлюванні покірної нашої вдячності Господньому маєстату. Однак папські хитрощі й підступи, невпинне лакомство свавільне деяких з-поміж нас злочинних пастирів, жадоба панування підхопили й привели понад двадцять років тому пастирську владу до двору римського костьолу, в усьому супротивного нашої побожності; дозволили цим відступникам там, звідки вони прийшли, чинити тяжчі прикrostі й зраду. Тоді Всемогутній Господь своїм чудодійним судом посилає нам нашого пастиря, ерусалимського патріарха, діючи через раду і помисл інших патріархів, собратів його, сюди, до землі Руської, держави його к. м., пана нашого милостивого. Патріарх підтримує нас і в статечності віри і в [релігійних] почуттях, хвалить нас у завжди вірному віддаванні зверхнього послуженства великому королівству польському і суворо наказує помножувати в ньому [Королівстві] благословення. Він же відновлює ієрархію, ошукану римськими дворянами, і висвятивши на митрополію і владцтва осіб, обраних усією Руссю і йому рекомендованих. Після того він щасливо від'їхав від нас на своє місце, до святої столиці ерусалимської. Ці почуття народу руського високо підняли невпинну заздрість злих і фальшивих людей, наших противників, псевдомитрополита і його прихильників. Ця заздрість збудила проти нас безсоромну злість, охрестила нас зрадниками вітчизни і в такому хибному світлі показала нас королем його м., а потім вдалася й до тиранства. І вже, мабуть, сталося б так, що ми б не змогли отримати і відомості з тієї сторони Литви, якби Господь, добрий і найласкавіший утішитель змучених сердець своєї пастви, не зволив спонукати вашу кн. м. заступитися за нас. А тепер смиренності нашій перед світом ваша кн. м., пан наш милостивий, зволиш виявляти нам велику зичливість, ревне старання з мудрою порадою убогому народові руському і спонукувати нас. З несказаної своєї доброти зволив дарувати допомогу і дозвіл наймилішому синові і брату нашому, отцю Андрієві Мужилівському, і донести до нас відомість. Приймавши це від вашої кн. м., весь наш убогий руський народ разом із Військом Запорізьким дякує принижено й покірно. Доки ми живі на цьому світі, просити повинні вдячно, щирим серцем і палкою душею Господа Бога за щасливе панування вашої кн. м. Приступивши до заспокоєння цих неспокоїв і баламутів насамперед стверджуємо, що в тому, в чому вони нас намагаються оббрехати, ми не винні і цього навіть не було в нашому серці, отже, ми ні в чому не винні.

Друге те, що цьому не ми поклали початок, а вони. Тепер ми, не полишаючи прав і вольності нашої, чинимо ці чотири протестації і, згідно з великою порадою вашої кн. м., розсилаємо їх. Ми готові показати й королеві його м., що ми не зрадники; і повідомляли різних сусідів, людей релігії нашої, хоч уже почасти це стало відомо. Більше й далі ознайомити певне важко, тож маємо полишити це. А цей універсал, ксьондзом Руцьким у Вільні виданий, розсилаємо до всіх повітів з додатком і оголошенням до ув'язнених і зневажених наших братів. Тепер уже нам йдеться не про їх сльози і плач, а про те, як віддячитися за підступ і хитрощі неприятелю. Коли ж відносно цього син і брат покори нашої, отець Андрій, розмовляв із деякими керівниками Війська Запорізького, легко міг зрозуміти їхню готовність і запопадливість до виправлення цієї кривди. Однак вони послали поки що своїх послів до його к. м., що я посилаю вашій кн. м. на окремій картці. У зв'язку з чим вони тепер не можуть наступати, ухвалили чекати відправи й результатів посольства. А потім про це і про все не перестанемо порозуміватися з вашою кн. м. у кожній справі, і обіцяємо разом із вашмосцями просити й домагатися вольності та прав на сповідання релігії, не ув'язуючи і не вміщуючи між нами артикулів віри. Однак, аби без кривавих якихось заходів, яких ці безбожники, сини старого мужовбивці, отця свого, сатани, уніати, як бачимо, виразно почали вживати, могло обійтися, вносимо смиренне прохання до вашої кн. м. про клопотання перед королем його м. Що далі в цій справі потрібно, те отець Андрій занотував для пам'яті собі в особливому реєстрику, бажаючи це з Божою поміччю до відома вашої кн. м. донести й показати. Усе це довіряємо найвищому провидінню Господа, Пана Миру і згоди, батька пресвітлої любові і, віддаючи себе самого під пильну християнську опіку Вашої кн. м., що мудро прагне такого ж миру, з покірними молитвами і найвірнішим послухом як себе самого і всю свою духовну братію, так і всю багатостраждальну в Речі Посполитій східну церкву народу руського доручаємо милостивій ласці, знанню і зичливій та незабутній пам'яті Вашої кн. м., нашого м. пана.

З Києва квітня 28 дня по старому 1621 року.

Найнижчий підніжок і богомолець в. кн. м. Йов Борецький з ласки Божої архієпископ митрополит Київський, Галицький і всієї Русі, рукою власною.

Адреса: «Найяснішому князю п. Криштофові Радзивіллові, князю на Біржах і Дубинках, гетьманові польному [...] жижморському, бистрицькому і т. д., і т. д. старості, пану моему милостивому м[ану] п[ропря]».

№ 2

1621 р., червня 24(14).— Київ.— Лист київського митрополита Йова Борецького до Криштофа II Радзивілла з повідомленням про раду Війська Запорізького в Кагарлику

Jaśnie oświeczone miłościwe książę.

Po załączeniu na[]niższych powolności z pokornymi modlitwami moimi w miłościwą łaskę waszej książęcej msczy, naszego m. pana etc.

Przez liche pisanie moje za okazją iterując z w. ks. m., mym młściwym panem, rozmowe devocatiej mojej, w przełożenstwie powierzonego duchownego

dozoru w porządku cerkwie wschodniej, w narodzie mojem rossyjskim, quo adsufficint nizkie siły, zyczliwą persuasiją w. ks. m. wsparty, prace nie żałuje i z tym Belalinem prawości ostrzeg, przeciw zakwaszonej potwarzy, nie tylko na nas duchownych, ale i na wszystkie niewinny i panom swoim zawždy wierny, naród nasz ruski i jawnym kłamstwem nastalonej broni, Pana, miłośnika prawdy, pomocą bezpiecznie, ouczciwe swoje poczynając czynie.

Z głównej rady sławnego Wojska Zaporozkiego, która była na Kahartyku blizu dwu niedziel, w [z]jeździe pięciudziesiąt tysięcy i sześciu set popisanych mężów, namawiana do k. jego mlczy z. opowiedzią i wywodem niewinności naszej, w żadanym ad male narrata otrzymanemi uniwersałami, nam i wszystkiemu narodowi naszemu punctach i z prozbą na imie pańskie dalszego tak podniesienia onych, jako i uspokojenia religiej naszej starożytniej, posły z duchowieństwa Jezechiela Josepha kniazia Kurcewicza Bułyhe, władkye poświęconego na episkopiją, włozimierską i z inną bracią duchownych capituly metropoliej kijowskiej, z swieckich pana Piotra Konaszewicza Sahajdacznego, bywszego hetmana Wojska Zaporozkiego, z innym towarzystwem zaporozców wyprawiliśmy. Wojsko też 17 Juny zarazem ze wszystkimi siłami ruszyło się przeciw nieprzyjaciela Krzyża S., na posługi k. jeo. m.⁶; sposobu, jakim rady i zamysłów ich, nie wiemy; tyłkoż na posły swe od jeo k. m. respectować, jako zrozumiewamy, zechcę. O czym, jako przytomny ten sługa w. ks. m. Łukian będzie umiał, a wszystkim dostatecznie ustnie sprawę dać w. ks. m. dalej, jako inych pod ten czas senatorów k. jeo. m., tak osobliwie w. ks. m., jako pana dobrodzieja i miłośnika pokoju i ubogiego narodu naszego, o przyczynę do najjaśniejszego króla, pana naszego m., prosiem, aby z karków naszych uniatów zsadził, a jeśli się im podobała rzymska wiara, onych od nas, do swoich sprowadzić raczył i uniwersały podnieść i nasze należności duchowne wedle starych praw i zwyczajów przy nas zachowac, rozkazać raczył. Przy tym też oznajmuje w. ks. m., iż w porządku cerkiewnym z powinności urzędu mego metropolitańskiego, sam pod te czasy, w tych tam krajach, iż być nie mogę, zżeciłem rząd protopopstwa bratu i spolżycielowi ołtarza Bożego, ojcu Andrzejowi Mużyłowskiemu, praesbiterowi cerkwie świętego Spasa w mieście w. ks. m. Słucku nad wszystkimi popami swieckimi we wszystkiej włości w. ks. m., za którym pokornie prosze, aby za rozkazaniem w. ks. m., gdzie potrzeba i słyszna jurisdicciej naszej sine vlb. contraditione praesertim simplicitatis, mógł zażyć. W czym doznawszy miłościwej łaski w. ks. m., tak w przyczynie do jeo k. m., jako i w proźbie mojej, za tym ustawicznie pokornymi modlitwami w najniższych powolnościach ze wszystkim narodem naszym, Pana Boga prosząc, odśługiwać w. ks. m., winni zostajem i z temiż sami siebie, jako najpilniej, miłościwej łasce w. ks. m. załecając.

Z Michałowskiego monasterza w Kijowie, Juny 14 die po staremu calen [darzu] 1621 roku.

Waszej książęcej młści pana mego miłościwego najniższy służebnik i bogomodłca J. Jow Borecki, metropolith ze wszystkimi episcopami ruskimi meta religiej graeckiej i capitula wszystkiej metropoliej kijowskiej, ręka własna mpr.

АГАД у Варшаві, АР. II, № 756. Автограф, засвідчений особистою печаткою Й. Борецького. Адреса: «Яśnie ошвіченему ксиу пану яго. мłсци ксиу Chryzstophowi Radziwiłowi на Бірзач і Dubinkach, hetmanowi polnemu Wielkiego Кієства Littewskiego etc., etc, пану, пану memu miłосциwemu.»

Переклад:

Ясноосвічений милостивий князю.

Відзначивши найнижчу відданість із покірними моїми молитвами в милостиву ласку вашої князівської мості, нашого м. пана і т. д.

Користуючись оказією, лихим своїм листом поновлюю розмову з в. кн. м., моїм милостивим паном, щодо мого прохання. Владою повіреного мені духовного дозору над порядком східної церкви в народі моїм російському не шкодую праці, наскільки стане моїх сил, спираюся на зичливі поради в. кн. м. І чиню я це з цим Белаліном [?] мечем правди проти огидного наклепу не лише на нас духовних, а й на весь невинний і завжди вірний своїм панам народ наш руський, проти зброї, загостреної явною брехнею; починаю з [допомогою] Бога, який любить правду, [боротьбу] за свою честь.

У головній раді славного Війська Запорізького, котра була на Кагарлику близько двох тижнів тому, де з'їхалося п'ятдесят тисяч шістсот переписаних мужів, було обговорено посольство до к. його мосці з розповіддю і доказом нашої невинності по пунктах брудних обвинувачень, які містяться в отриманих універсалах проти нас і народу нашого; прохання на панське ім'я стосовно дальшої реабілітації і задоволення нашої стародавньої релігії. Ми відправили послів з духовенства — Іезекієля Йосипа князя Курцевича Булигу, владіку, висвяченого на володимирський єпископат, та іншу братію духовної капітули київської митрополії; а із світських — пана Петра Конашевича-Сагайдачного, колишнього гетьмана Війська Запорізького, з іншим товариством запорізьким. Військо теж 17 червня разом з усіма силами вирушило проти неприятеля св. Хреста на службу к. його м. Не знаємо їхньої ради і замислів, однак, як розуміємо, вони захочуть, щоб й. к. м., їхніх послів ушанував. Про все це достатньо зуміє дати звіт усно в. кн. м. той слуга в. кн. м. Лук'ян, котрий був там присутній. Далі: просимо, як і інших на цей час сенаторів к. його м., так особливо і в. кн. м., як пана добродія, прихильника миру і бідного нашого народу, про клопотання перед найяснішим королем, нашим м. паном, щоб ізсадив уніатів з наших ший. Якщо ж їм сподобалася римська віра, то нехай [к. й. м.] зволить спровадити їх від нас до своїх; щоб зволив наказати видати універсали і залишити при нас наші духовні належності згідно старих прав і звичаїв. Ознаймую теж в. кн. м. і те, що через церковний порядок і обов'язок моєї митрополійської посади я не зможу в цей час сам бути в тих краях і тому передав посаду протопопства брату і співслужителю вітара Божого, отцю Андрієві Мужилівському, пресвітерові церкви Святого Спаса в місті в. кн. м. Слуцьку, давши йому зверхність над усіма світськими попами в усіх володіннях в. кн. м. За нього я покірно прошу, аби за наказом в. кн. м. він міг де треба, використовувати нашу слушну юрисдикцію без можливої суперечності й ускладнень. Дізнавши милостивої ласки в. кн. м. у клопотанні перед його к. м. і в моєму проханні, постійно потім покірними молитвами в найнижчій покорі з усім народом нашим просячи Господа Бога, залишаємося винні відслуговувати в. кн. м. і з ними ж самих себе якнайпокірніше віддаємо милостивій ласці в. кн. м.

З Михайлівського монастиря у Києві, червня 14 дня за давнім календарем 1621 року.

Вашої княжої мосці пана мого милостивого найнижчий слуга і богомолець Йов Борецький, митрополит з усіма єпископами руськими релігії грецької і капітулою усієї митрополії київської, рукою власною.

Адреса: «Найяснішому князю, пану, пану його мості князю Криштофові Радзивіллові на Біржах і Дубинках, гетьманові польному Великого Князівства Литовського і т. д., і т. д. пану, пану моему милостивому».

№ 3

1621 р., липня 15(5).— Слуцьк.— Лист Андрія Мужиловського до Криштофа II Радзивілла з повідомленням про виступ у похід Війська Запорізького і про відправлення посольства до короля Сигізмунда III

Jaśnie oświecone książę, panie, panie mój miłościwy.

Gdy nie raz z trefunku wasza książęcia mśc pytać raczył, coby się działo z kozaki nizowemi, mało co na ów czas wiedząc, odłożyłem był na posłańca mego, któregom miał w Kijówie przy metropolicie naszym jeo mści ojcu Boreckim; ten z pewną rzeczą chciał mi oznajmić o ich postepku, a to względem utrapionej braciej naszej wiłeńskiej od przewrotnika złochytrego i duszom ludzkim wielkiego szkodnika, który tu w Litwie, nabywszy sobie tytułu metropolitańskiego od papieża⁹ dziwy kłóci. A iż Julia 4 dnia tento postaniec ukazał mi się, tegoż samego do waszej ks. m., mego mści pana, zarazem za zdaniem jego mści, pana stolnika posyłam; który waszej ks. m. o wszystkim sprawę da. Posyłam przy tem i list tegoż naszego błogosłowieonego metropolity, pisany do waszej ks. m. w tej że sprawie, jako i do drugich pp. senatorów, prosząc o przyczynę do króla jego mści. Rozumiem, że tak w tem, jako i oczokołwiek do waszej ks. m. pisze i prosi, ku dobremu, jako Bogiem wielce nadarzony mądrością, i miłośnik prawdy Bożej, wdzięcznie wasza ks. m., uczynić i pozwolió raczysz. Ten list do waszej ks. m. nie swoją ręką pisał dla wielkich trudności wyprawy kozackiej, jako mie o obnowe do waszej ks. m. prosi. Ale to pewna, że kozacy, minuwszy rozkazanie królew. i hetm. szli pod Łuck na Wołyń, a oni chcieli, aby nie czepiac majetności i dobr, szli dzikimi polami pod Białogród i Tehinia¹⁰. Osób z miedzy siebie, co naznamienitszych, do króla wyprawili: jednę osobę, która uczyniono zdrajcą, jako to Kurczewicza, drugą — Sahajdacznego¹¹, który ranę śmiertelną zadał, gdy patryarchę hierosolimskiego z upominki bogatemi wyprowadził; z tem jednak poselstwem jachali, aby unia zniesiona była i te płonne uniwersały, cerkwiej i zborów, aby poprzestano burzić. Za temi posły szli sami; wszyscy hurmem wszecz na sześćdziesiąt, poczawszy od Przypieci, aż za Bar ku Kamieńcu: szlubeje, że się dostanie Ostrogowi i Zviahlowi, a sziagnąwszy się pod Łuck, czekać tych posłów; daj Boże, aby, jako ludzie proszi, uwiedzeni nie byli, bo zły, chytry nad dobrego, jednak już przestrogy maja i wielkie upominki na zachowanie zdrowia swego i te ich sprawie i postępek ludzie zacni im ukazali; ale ja ufam miłoserdziu Boże (mu), że się oszukać nie dadzą, sami że [?] jachali, czo do wszystkiego naszego poratowania powodem i przywojcami byli; rozumie, że stałości nie odstapia, daj tilko Panie Boże, aby się umnożył pokój w ojczyźnie i nie daj zamieszania i burd domowych. Dalej uszną sprawę da Łukian, posłańiec waszej ks. m., który i w kolie ich był i wielkość, gotowość, chęć, armatę ozdobę cwiethności [?] widział. Z którego snadnie wasza ks. m., jako pan, w dziele rycerskim więkze biegły i pokoju w ojczyźnie, dziwnie chciwy, wyrozumieć raczysz. W sprawach niektórych ja wszem chciał słuczać jego m. pana stolnika i chętnie czynić, teraz

i jawne skoro, jedno wola i rozkazanie zajdzie, bądź sam, bądź pościaca w koźdej rzeczy ze wszelaką przewagą, żałować nie będzie. Ja też, z osoby swojej, za miłoserdny wzgląd na ubogą cerkiew s. Spasa, waszej ks. m., memu miłościwemu panu, więkczе, a unіżenie dziękuje, więkczem wdzięczен wielkiej łaski waszej ks. m. i porade żywy, za szczęśliwie panowanie cnego domowstwa waszej ks. m., Pana Boga prosić jestem gotów: i o tem list na cerkiew z przydaniem potwierzenia protopopstwa, na które jestem poświęcony od wielebnego metropolity, którego teraz w miescie waszej ks. m. słuckim nie masz; tak też i o tem, jaki archymandrytowi данy, obiecamy już waszej ks. m., unіżenie a pokornie proszę; to oświadczam łaski waszej ks. m., że religią nasza pismem bez pożytku i miłości i sławy przeciwko poddanym zostawa, poważniej, gdy wasza ks. m. z poddanym prisłać raczysz, do ręku mojej.

Przy tem prosze Pana Boga mego, aby mi raczył dać oglądać wrychtle w добрым здровіи wasza ks. m., pana mojego miłościwego.

Z Słucka, July 5 die Anno 1621.

Waszej ks. m., pana mojego miłościwego oznajmiwszy, słуга Andrzej Mużyłowski, presbyter spasky słucky ręka sw.

Listy od króla do kozaków i od kozaków do króla jego m. ojciec archyepiskop nasz Smotrzycky waszej ks. m. poszłe.

АГАД у Варшаві, АР. II, № 762. Автограф, засвідчений особистою печаткою А. Мужилівського. Адреса: «Яśnie ошвиеченему książęciu сну[?] Chrystophowi Rad[zi]wiłowi, książęciu na Bir[żach] i Dubinkach, hetmanowi polnemu W[ielkiego] Ks[ięstwa] Lit[ewskiego] etc., etc., memu miłościwemu panu i dobrodziejowi».

Переклад:

Найясніший князю, пане, пане мій милостивий!

Коли мене одного разу при зустрічі ваша княжа мосць зволив питати, що діялося з низовими козаками, то мало що на той час знаючи, поклався я на свого посланця, котрого мав у Києві при нашому митрополиті його мосці отцю Борецькім. Той, маючи достовірну інформацію, хотів мене повідомити про їхній вчинок, а то відносно нашої віленської братії, змученої від зловмисного підступника, великого шкідника людських душ, котрий дістав собі в Литві митрополичий титул від папи і чинить заколот. Як тільки дня 4 липня цей же посланець з'явився до мене, то я його послав до вашої кн. м., мого милостивого пана, за порадою його мосці пана стольника. Цей посланець розповість про все вашій кн. м. Посилаю одночасно і листа цього ж нашого благословенного митрополита, писаного до вашої кн. м. в тій же справі, що і до інших пп. сенаторів про клопотання перед королем його мосцю. Гадаю, що в цьому і в будь-яких питаннях, пишу і прошу вашої кн. м. для добра, бо ваша кн. м., Богом вельми обдарований мудрістю, відданий правді Божій, зволить вдячне чинити і дати [пораду] на добре. Цей лист до вашої кн. м. писав не своєю рукою через великі труднощі козацького походу, [але ж] мене просив [в кн. м.] відносно обмови повідомити вашу кн. м. Певне те, що козаки, незважаючи на королівський і гетьманський наказ, йшли під Луцьк на Волинь, вони ж хотіли, щоб [козаки], не зачіпаючи маєтностей і добр, йшли дикими полями під Білгородом і Тягиню. Найзнаменитіших осіб з-поміж себе відправили до короля: одну особу, вчинену зрадником, Курцевича, дру-

гу — Сагайдачного, котрий завдав смертельної рани [унії], коли ерусалимського патріарха з багатими дарами відпровадив. А з цим посольством їхали, аби унія була скасована, як і ці необгрунтовані універсали, щоб перестали нищити церкви і збори. За цими послами йшли й самі, усі гуртом, вшир за шістдесят миль, почавши від Прип'яті аж за Бар до Кам'янця; присягаю, що дістанеться Острогові й Звяглеві, а досягши Луцька, будуть чекати цих послів. Дай Боже, щоб вони, як прості люди, не були одурені, бо злий і хитрий [перемагає] доброго. Однак уже мають перестороги і великі дари на збереження свого здоров'я, а шляхетні люди їм вказали на цю їх справу і вчинок. Я вірю Божому милосердю, що вони не дадуть себе ошукати, самі ж [?] їхали ті, котрі були причиною й проводирями до всього нашого порятунку. Сподіваюся, що не стануть відступниками, дай тільки Господи Боже, аби примножився мир у вітчизні, і не дай неспокою і бешкетів домашніх. Далі усно розповість Лук'ян, посланець вашої кн. м., який і в колі їхньому був і бачив їхню силу, готовість, дух, бажання, гармату, окрасу знатності [?]. Від нього добре ваша кн. м., як пан, дуже досвідчений у лицарській справі, що над усе прагне миру у вітчизні, зволиш [усе] зрозуміти. В деяких справах я хотів слухати його м. пана стольника й охоче чинити. Тепер і на близький час, як тільки буде воля й наказ, то не буду жаліти ні себе, ні посланця у кожній справі з всілякою перевагою. Я теж від себе особисто за милосердну прихильність до вбогої церкви Святого Спаса дуже і смиренно дякую вашій кн. м., моєму милостивому пану. Я вельми вдячний великій ласці вашої кн. м. і доки живий, готовий просити Господа Бога за щасливе панування чесного дому вашої кн. м. Смиренно прошу у вашої кн. м. того листа на церкву з додатком підтвердження протопопства, на яке я уже висвячений преподобним митрополитом, котрого тепер у місті вашої кн. м. слуцькому немає, прошу і про той [лист], який був даний архимандритові, що вже був обіцяний. Освідчую ласці вашої кн. м., що релігія наша на письмі не забезпечує користі, любови й слави підданам. Поважніш буде, коли ваша кн. м. з підданам прислати зволиш [лист] на мої руки.

При цьому прошу Господа Бога мого, аби мені дозволив побачити незабаром в доброму здоров'ї вашу кн. м., пана мого милостивого.

Зі Слуцька, липня 5 дня року 1621.

Вашої кн. м., пана, мого милостивого ознаймивши, слуга Андрій Мужилівський, пресвітер спаський слуцький рукою своєю.

Листи від короля до козаків і від козаків до короля його м. отець архієпископ наш Смотрицький вашій кн. м. надішле.

Адреса: «Найяснішому князю Криштофові Радзивіллові, князю на Біржах і Дубинках, гетьманові польному Великому Князівства Литовського і т. д., і т. д., моєму милостивому пану і добродію».

№ 4

1621 р., Київ.— Скарга київського митрополита Йова Борецького до київського гродського суду на керівників уніатської церкви із звинуваченнями останніх у переслідуванні віленських православних міщан

Na urządzie jego kr. mci grockim w zamku kijowskim przede mną Aleksandrem Sołtanem, namiesnikiem kijowskim, będącym na ten czas na miejscu urzędowym od jego mci pana Teodora Jelca, podwojewodziego kijowskiego, postanowimy się oczewisto przewiełebny w Panu Chrystusie ociec Jow Borecki, archyepiscop, metropolit wszystkiej Rusi, który uniej z kościołem rzymskim nie przyjawszy, przy swojej własnej religiej przełożonych duchownych zostawa w Kijowie, w manasteru swietego archanioła Michała rezidując.

Stojąc przy wolności chrześcijańskiej przyrodzonej, także przy prawie pospolitym i contrybucjach na sejmach walnych namowionych, a mienowicie przy constytucji unij Kstwa kijowskiego z Koroną roku 1569, także 1607 i 1609 o religiej greckiej i świeżej 1620 o uspokojeniu tejże rellii greckiej zawartych i przywiligiem na sejmie tegoż 1607 roku, od jego kr. mci danym i też constytucją objaśnionym.

A zatem przy samej jasnej sprawedliwości stojąc, imiem swoim i imiem wszystkich przy sobie, na wszystkie episcopstwa od patriarchy nowopoświęconych episcopow: włodziemskiego i brzeskiego przewiełebnego ojca Jezykiela Jozepha Kurcewicza, połockiego, mstisławskiego i witebskiego archiepiscopa, wiełebnego ojca Meletia Smotrzyckiego, łuckiego i ostroskiego ojca Isaaka Czernieczyckiego, przemyskiego i samborskiego ojca Izaka Miedzygorskiego, chomińskiego i bełskiego ojca Paisya Ipolitowicza, pińskiego i turowskiego A [...] * tak też pobożnych i wiełebnych archimandrytów, ihumenów, protopopów, presbiterów metropolii episcopow ruskich i wszystkiego wielkiego i sławnego narodu ruskiego Corony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, który nigdy od ojca i pasterza swego, od naswietszego patryarchy constantinopolskiego, nie odstępował i unii w religii i nabożeństwie swoim z kościołem rzymskim nie zawierał, to jest jasnie wielmożnych ich mci książąt, zacnie urodzonych i szlachetnych panów i wszystkiego rycerstwa Wojska jego kr. m. Zaporoskiego, soleniter opowiadał, świadczył i protestował się przeciwko wiełebnym księdzem Jozephowi Welaminowi Rutskiemu, Josaphatowi Kuncewiczowi, Atanasemu Krupieckiemu, Atanasemu Pakoscie, Paisemu Szachowskiemu, jako się oni sami mianują o to, iż oni priwatami swemi uwiedziony będąc, odstąpiwszy od własnej starożytniej religii greckiej i pasterzów swoich, zacnemu narodowi ruskiemu, od wieków jeszcze przy krzcie świętym i wierze świętej chrześcijańskiej przyjętych i od Pana Boga darowanych naswietszych patryarchow powszechnych constantinopolskich i poddawszy samych siebie i przyjawszy unija nienałecznie z kościołem rzymskim, bez woli i wiadomości wszego narodu ruskiego, a zatem, nie będąc żadnemi należnemi pasterzmi i przełożonymi narodowi ruskiemu, który nigdy na te ich uniją nie przyzwalał, wazyli się do majestatu jego kro mci udać za własnych i należnych metropolitów i władyków, przłożonych duchownych tego zacnego narodu i gdzie priwiligia kr. jego mci nie należnie otrzymawszy, wielkie a niesłychane krzywdy i bezprawie nie tylko w tych tam prawach i priwiligiach, ale i przy samej wolności chrześcijańskiej, na ostatek w sumnieniu, które u człeka Bogu samemu jest poświęcone,

* Пропуск у тексті.

wielki i wielkim osobom narodu ruskiego, jako gwałtownym okupowaniem cerkwi, monasterów i dobr im należących, także duchownych i świeckich osób łapaniu, mordowaniu, więzieniu, boju, ciemieniu, rzecz prawie Bogu i ludziom przykra, bez liczby czynili, wyrządzali i czynić a wyrządzać nie przestawali. Tak, gdy wszystek zgoła zacny i sławny ten naród w wierze i w świętobliwym summieniu ich otrimowali, naswiętszy ociec Teophan, patriarcha jersalimski, jeden z pasterzów i nauczycieli powszechnych tej Rusi należący. Który z kolegami swemi trzema patriarchami od wieków dawnych do tego narodu, jako owieczek swoich; duchowne przełożęństwo i władze miał i ma w krainach ruskich roku przeszłego i terazniejszego będąc, a idąc, za wolą i poruczeniem sobie tej mocy i władzy, tak od Boga, wedle jego godnego wyznania, jako i od naswiętszego powszechnego patriarchy constantinopolskiego¹², Rusi wszystkiej pasterza względem, po sprawie canonnego eparchy, osobliwie też na wolności chrześcijańskiej, prawie swoim duchownym do narodu ruskiego należnym i na prawie wyszej mianowanym w tym państwie jego kr. mci, temu narodowi służącym, a zwłaszcza na konstytucyi świeżej sejmu przeszłego polegając, a te kłótnie i rozerwanie złe i szkodliwe uskromiając i uspakajając, przełożonych duchownych narodowi ruskiemu zwyczajnych, to jest archiepiscopa metropolita i episcopow władyków terazniejszych, protestujących, za własnych pasterzów i nauczycieli tej wszystkiej Rusi, która unii z kościołem rzymskim nie przyjmowała, mając przy sobie umyślnie na odnowienie sacri od naswiętszego origientalnego constantinopolskiego powszechnego patriarchy, zesłanego eksarche, wielebego ojca Arsenia, archimandryta wielkiej cerkwie¹³, postanowił i poświęcił, pomazał, dał i publicował i już było na tem tylko zostało, żeby sie według prawa i constitucyje dawnych i terazniejszej świeżej, o confirmacyją jego kr. mci i opowiadanie cerkwi monasterów i dobr ich urzędem takowym służących, lub za żywota terazniejszych nienależnych dzierzawców, lub po zejściu ich z pokłonem prosić miano wyszmiannowane osoby odstępnicy i apostatowie od cerkwie orientalnej i pasterza swego naswiętszego patriarchy constantinopolskiego, znowu te świętobliwa rzecz, która ten zacny naród ruski lepiej uweselić i uspokoić nie mogła, turbując i znosząc, a wielkie różnice i zamieszanie w tym zacnym narodzie czyniąc, lewo [?] i inaczej te rzecz do króla jego mci, pana naszego mściwego, udawali. Za którym niesłusznym udaniem swoim wyniesli uniwersały z cancelary jego kr. mci wolności chrześcijański i prawu constitucyam i priwiligiam narodowi ruskiemu, mere religii greckiej i terazniejszym protestującym słyżący, przeciwne urażliwe i dotkliwe, aby wolno im było terazniejszych protestujących imać, łapać i karać. Za którymi uniwersały, już i takowe postęпки swoje, jako doszła wiadomość, na niektórych miejscach do skutku zaczęli i jeszcze usiłują przywozdić. A to w Wielkim Książtwie Litewskim, w mieście Wileńskim mieszczan, mianowicie, jednych z rady wyrugowali, a drugich: Bogdana Tureckiego, Siemiona Krasowskiego, Siemiona Nowogródca, Jasja Kotowicza, Wasila, zięcia jego, Izaka Wołkowicza, Fedora Kuszewicza, Bogdana Borysowicza, Abrama Kuszelicza i inych niemało, wedle opaczego udania swego do jego kr. mci zpotwarzywszy, połapać kazali, do urzędu ratusznego oddali, do smrodliwego złodziejskiego i rozbojnickiego podziemnego więzienia posadzali. Z których trzech Bogdana Tureckiego, Siemiona Krasowskiego i Izaka Wołkowicza na kwestii zdekretowano, w ten czas, kiedy to do wiadomości protestujących przyszło. A do tego czasu Bóg wie, jeżeli już onych niewinnych ludzi i nie pomordowano. Zaczym protestujących od unizonego proszenia confirmacyi dostojenstw swoich duchownych u majestatu jego kr. mści odradzić i odepchnąć chcą i chcieli. Przetó tedy terazniejszy protestujący, tak

przeciwko takowym uniwersałom z cancelary jego kr. mci od malenarata otrzymanym o nieważność ich, jako też przeciwko tak bezprawnym i ciężkim postępkom tych tam uniatów, soleniter się świadczy i protestuje. I gdzieby zatym ich postępkom, strzeż Boże, naród ruski w krzywdzie i bezprawiu tak znacznym i jasnym, do zamieszania jakowego przyszedł i przyść musiał. Opowiedasie z tym terazniejszy żałujący, żeby to ni od kogo inszego i nie z ich i jej przyczyny, jeno od samych przerzeczonych uniatów i za tak gwałtownym na wolność, religia osoby i dobra następowaniem ich stało się. Nadto terazniejszyci protestacyi ofiarował się o to wszystkim, gdzieby do tego przyszło prawom z pomienionymi osobami czynić. A na ten czas prosił wyszmianowany w Bodze wysoce wielebny jego m. ociec archiepiscop metropolit wszystkich Rusi, aby ta protestacja i oświadczenie jego do ksiąg grockich kijowskich było przyjęte i zapisano, które jest zapisano roku 1621.

Jow Borecki z łaski Bożej archiepiscop, metropolit kijowski, halicki i wszystkiej Rusi, ręką własną.

U każdego sądu i prawa, gdzie potrzeba okaże naszych młciwych panów prosim, aby ten nasz wszego narodu żal i despect do ksiąg i akt kazali w nagrodę od Pana Boga takowego politowania utrapionych prosim, prosim i na imie Chrystusowe prosim i modlitwy nasze do młciwej łaski naszych młciwych panów pilno a pilno zařecam.

АГАД у Варшаві, АР. II, № 800. Копія. 20-ті рр. XVII ст.

Переклад

На уряді його кор. mosti гродським у замку київському переді мною Олександром Солтаном, київським намісником, що був на той час на урядовому місці від його м. пана Федора Ельця, київського підвоеводи, поставився особисто преподобний у Христі отець Йов Борецький, архієпископ, митрополит усієї Русі, котрий, не прийнявши унії з костьолом римським, при своїй власній релігії вищих духовних залишається у Києві, у монастирі святого архангела Михаїла маючи свою резиденцію.

Він стоїть за християнську природжену свободу, за право загальне і контрибуції, встановлені на генеральних сеймах, а саме: за постанову унії Київського князівства з Короною [Польською] року 1569, а також постанови 1607 і 1609 років, прийняті щодо релігії грецької, і свіжої [постанови] 1620, про забезпечення цієї релігії та за привілеї [ухвалення] на сеймі того ж 1607 року, наданий його кор. м-тю і пояснений постановою.

І потім, дбаючи про найчистішу справедливість, іменем своїм і іменем усіх осіб, які є при ньому; на всі єпископства нововисвячені патріархом єпископів: володимирського і брестського превелебного отця Іезекіїля Йосифа Кунцевича, полоцького, мстиславського і вітебського архієпископа, преподобного отця Мелетія Смотрицького, луцького й острозького отця Ісаака Чернечицького, перемиського і самбірського отця Ісаака Межигорського, хоминського і белзького отця Паїсія Іполітовича, пінського і туровського А[...], а також побожних і преподобних архімандритів, ігуменів, протопопів, пресвітерів митрополії і єпископств руських та всього великого і славного народу руського Корони Польської і Великого Князівства Литовського, який

ніколи від отця й пастиря свого, від найсвятішого константинопольського патріарха, не відступав і унії у релігії і побожності своїй з римським костьолом не чинив, тобто ясновельможних їх мосць князів, зацно уроджених і шляхетних панів та всього рицарства Війська його кор. м. Запорізького, урочисто розповідав, свідчив і протестував проти преподобних ксьондзів Йосифа Велямина Рутського, Йосафата Кунцевича, Анастазія Крупецького, Анастазія Пакоста, Паїсія Шаховського, як вони самі називаються через те, що вони зваблені своїми приватними інтересами, відступивши від власної стародавньої релігії грецької і своїх пастирів, прийнятих і дарованих Господом Богом зацному народові руському споконвіку найсвятіших патріархів вселенських константинопольських і підкоривши самих себе та прийнявши незаконно унію з костьолом римським проти волі й без відома всього народу руського, отже, не будучи ніякими законними пастирями і зверхниками народу руському, котрий ніколи не дозволяв на цю їхню унію, насмілилися вдатися до маєстату його кор. мосці від імені і законних митрополитів і владик, зверхників духовних цього зацного народу і, коли отримали незаконно привілеї кор. його мосці, робили великі й нечувані кривди і безправ'я не лише в отих правах і привілеях, а й у самій нашій вольності християнській, врешті в совісті, котра людиною присвячена самому Богові, значно так видатним особам народу руського, як от: гвалтовним загарбанням церков, монастирів і добр їм належних, мовленням духовних і світських осіб, убивством, запроторенням у в'язниці, побоями, утисками, речами прикрими Богу і людям без лічби чинили, робили і не переставали це чинити і робити. Коли того зазнавав весь зацний і славний у вірі благочестивій совісті народ, найсвятіший отець Теофан, єрусалимський патріарх, один із весвітніх пастирів і вчителів цієї Русі, котрий зі своїми колегами, трьома патріархами, від давніх часів духовну зверхність і владу над цим народом, як своїми овечками, мав і має, який минулого року був у руських краях і волею і повіреною йому силою і владою, як Богом, згідно його достойного сповідання, так і найсвятішим вселенським константинопольським патріархом, пастирем усієї Русі, у справі канонічного епарха, спираючись на свободу християнську, своє духовне право законне щодо народу руського і на право, раніше згадане в цій державі його кор. мосці, що служить цьому народові, насамперед на недавній конституції минулого сейму, втихомирюючи і заспокоюючи ці сварки і злий та шкідливий розкол, поставив і висвятив, помазав, дав і проголосив належних духовних зверхників народу руського тобто архієпископа митрополита і єпископів владик нинішніх, що протестують [цим документом] пастирями і вчителями цієї усієї Русі, котра не приймала унії з костьолом римським. Мав [Теофан] при собі спеціально для відновлення святості від найсвятішого східного константинопольського вселенського патріарха присланого екзарха, преподобного отця Арсенія, архимандрита великої церкви. Залишилося після того лише з поклоном просити, щоб згідно права і постанов давніх та нинішньої свіжої, була конфірмація його кор. мосці і повернення церков, монастирів і майна їхнього, що належало тим пастирям за життя нинішніх незаконних орендарів чи по їхній смерті. Однак уже згадані особи, відступники і відщепенці від східної церкви і свого пастиря найсвятішого константинопольського патріарха, знову цю благочестиву справу, ліпше якої ніщо не могло звеселити і заспокоїти цей зацний народ руський, турбуючи і знищуючи, чинячи великий розкол і суперечності в цьому зацному народі, неправдиво й неправильно виклали цю річ королю його мосці,

пану нашому милостивому. Внаслідок свого неправильного звернення вони дістали з канцелярії його кор. мосці універсали, дошкульні і шкідливі вольності християнській, праву, постановам і привілеям, що служать народові руському, а також релігії грецькій і нинішнім протестуючим [особам], щоб їм було вільно тих, що нині протестують, хапати, арештовувати й карати. На основі цих універсалів вони почали, як дійшла чутка, у деяких місцях діяти і ще намагаються верховодити. А це у Великому Князівстві Литовському, в місті Віленському, насамперед міщан, а саме: одних усунули з ради, а інших: Богдана Турецького, Семена Красовського, Семена Новогрудця, Яся Котовича, Василя, його зятя, Ісаака Волковича, Федора Кушевича, Богдана Борисовича, Абрама Кушеліча та багатьох інших, на основі свого фальшивого звернення до його кор. мосці, оббрехавши, наказали схопити і віддали до ратушного уряду, всадили до смердючої підземної в'язниці для злодіїв і розбійників. Трьох із них, а саме Богдана Турецького, Семена Красовського і Ісаака Волковича наказано допитати. Це було в той час, коли це дійшло до відома тих, що протестували, а нині, Бог зна, чи вже не замучено цих невинних людей. Цим самим вони хотіли й хочуть відрадити й відіпхнути тих, що протестували, від смиренного прохання конфірмації своїх духовних достоїнств у маєстату його кор. мосці. Отже, нинішні протестуючі урочисто свідчать і протестують і проти отих універсалів з отриманих з канцелярії його кор. мосці, і також проти беззаконного і тяжкого вчинку тих там універсалів. Якби ще через цей їхній вчинок, боронь Боже, народ руський внаслідок такої значної і очевидної кривди та безправ'я не мусив і не прийшов до якогось бунту. Заявляють при цьому нинішні обвинувачі, що то сталося не через кого іншого, не через них, лише через самих згаданих уже уніатів, через їхній навальний наступ на свободу, релігію, особи і добра. Крім того, нинішні протестуючі пропонують, щоб, коли б до цього заколоту дійшло, поводитися зі згаданими особами згідно з законом. А при цьому просив уже згаданий у Бозі преподобний його м. отець архієпископ митрополит усєї Русі, аби ця протестація і його заява були прийняті й записані до книг гродських київських, що й записано року 1621.

Йов Борецький з ласки Божої архієпископ, митрополит Київський, Галицький і усєї Русі, рукою власною.

У кожного суду і права, де виявиться потреба, просимо наших милостивих панів, аби цей наш усього народу жаль і образа до книг і актів наказами внести. В нагороду милосердя до змучених від Господа Бога просимо, просимо і іменем Христовим просимо і молитви наші до милостивої ласки наших милостивих панів спішно-спішно віддаю.

№ 5

1622 р., січня 22(12).— Київ.— Лист київського митрополита Йова Борецького до Криштофа II Радзивілла з проханням сприяти посольству Війська Запорізького до короля Сигізмунда III, а також із проханням затвердити священика церкви святого Спаса у Слуцьку слуцьким протопопом

Jaśnie oświęcone miłościwe książę.
Panie panie mój miłościwy.

Dat nad Kijowem w monasterzu świętego Michała cerkwie Złotowierzchej,
Septembris 24 d. 1622.

Waszej ks. m. na [j]niszszy sługa i bogomodlca pokornie zyczliwy
Jow Boreck [i], metropolita kijowsk [i], ręka własną mpp.

АГАД у Варшаві, АР. II, № 837. Автограф, засвідчений особистою печаткою Й. Борецького. Зображення відбитка знищене. Адреса: "Jaśnie oświeconemu panu jego mści panu papu Krzysztophowi Radziwiłowi książęciu na Birzach i Dubinkach, hetmanowi W[ielkiego] Ks[ięstwa] Lit[ewskiego] etc. etc, memu wielce miłościwemu panu i dobrodziejowi".

Переклад:

Найясніший вельможний милостивий князю.

Мое покірне послушення з постійними молитвами якнайпокірніше милостивій ласці вашої кн. м. віддаю. Високогідна людяність в. кн. м. на відміну від нашої смиренності вимагає від нас максимально великої подяки, якої наші уста не в силі висловити. Тому просимо нагороди [для в. кн. м.] в найвищого Господа, яку в. кн. м. [сподіваємося] зволиш отримати і в земному бутті, і вічності, а при цьому думаємо звернутися з нашими покірними проханнями. Причина смиренності моєї за співбратом, отцем Андрієм Мужилівським. Оскільки вона була задовільнена вашою кн. м. то, як найвдячніше милостивій добродійності в. кн. м. віддаємо величезну в молитвах сатисфакцію, котра належить яко мужу, а з цим і повинності свої віддаємо.

У задуманому в цей час приїзді до нас отця Мужилівського безвідмовно всі послуги смиренності моєї віддаю.

Нинішній гетьман Війська Запорізького Олифер Остафійович Голуб з усім товариством, наслідуючи своїх предків, освідчують і віддають свої найнижчі рицарські послуги милостивій ласці в. кн. м. А щоб в. кн. м. зволив зберегти про них пам'ять свою панську, посилено жадають і покірно просять цього. І моя смиренність сама себе з постійними молитвами і найнижчими послугами найсумлінніше і якнайпокірніше віддається милостивій панській ласці в. кн. м.

Дано над Києвом у монастирі святого Михайла церкви Золотоверхої,
дня 24 вересня 1622.

Вашої кн. м. найнижчий слуга і богомолець покірно зичливий Йов Борецький, київський митрополит, рукою власною.

Адреса: «Найяснішому пану його мосці, пану, пану Криштофові Радзивілові, князю на Біржах і Дубинках, гетьманові Великого Князівства Литовського і т. д., і т. д. моему вельмимилостивому пану і добродію».

№ 7

1623 р., липня 10 (червня 30).— Київ.— Лист київського митрополита Йова Борецького до Криштофа II Радзивілла з проханням фінансової допомоги для підготовки освічених людей для добра православної церкви

Jaśnie oświecone wielmożne miłościwe książę.

Moje największe powolności z niegodnemi modlitwami w miłościwa, łaskę w. ks. m. jako najpokorniej zaleciwszy.

Nad słońca południowego światłość jaśniej obaczywszy, tak przeciwko mojej, dosyć podłej, nigdy nie zasłużonej, jako i gentis mea, godności, wysoce znamienity zdrowy pański i ojcowski w. ks. m., pana swego miłościwego obmysł, po łasce najwyższego Pana, który z wysokości majestatu swego Bożkiego duchem swoim świętym wlawszy taką condolentią miseris i nam nendznym zewsząd mecenatum [?] patrocinio destitur w serce jaśniej wielmożności, dobrodzieja naszego, wpuścić raczył, z niegodnem ukłonem, jako namożniejszych dziek oddawaniem, naszemu namiłościwzemu dobrodziejowi, pokornie skłaniamy się. A zwłaszcza, iż nie co innego, tylko ta sama, z głębokiej nienauki sług cerkwie Bożej w narodzie naszym rosyjskim sprośność i przemierzła grubość, pod czas oświecenia cerkwie ruskiej i przez apostazie starzych naszych i tej, nad siłę nasze, przymusiło. I nas terazniejszej biskupstwa podjąć się pracej, na co, gdy szatan zwykłą chytrością uderzył swoją, żeśmy w granicach obywatelstwa swego zabawić się musieli, jednak ile sił i przemysłów k uleczeniu tak szkodliwego, w sprośnej grubości popowskiej, cerkiewnego urazu * onych, naprzód ku powolności przez stanowienie dozoru protopop, zdała się łagodnie postąpić z niemi. Co się i w dzierzawach w. ks. m. słuckich ojcu Andrzejowi Mużyłowskiemu spaskiemu słuckiemu, człekowi mnie dobrze świadomemu, powierzyło, którego i z którym to wszystko w. ks. m., panu swemu miłościwemu, jako miłościwie dobrotliwemu patronowi i obrońcy, z pokorną prozbą poleciwszy, iż, jako widzę, nie omyliłem się. Waszej pańskiej wielmożności, swemu i wszystkiego narodu swego, miłościwemu dobrodziejowi, niewymownie dziękuję i o niezaniechanie wszystkimi siłami uniżenie proszę. Jakoż i w tym, przez ludzi uczonych do szkół przysposobieniu, gdzie i nam podawać raczy insze [?] starania się o człowieku godnym, któryby zatym że razem, przy magistrach trzech, kosztem w. ks. m. ku zatrzymaniu religiej i podzwignieniu ludzi cerkwie wschodniej w narodzie naszym usłużyć mogła, rada i powabienie w. ks. m., pana naszego miłościwego, jak wielce pożyteczna, tak nierówno powagi wielmożności w. ks. m. godna i przeciw niezasłużonym nienogrodzone życziwa, za którą dobrodziejowi swemu dzięki nieśmiertelne czyniąc i do niej ochotnie skłaniając się, staranie nasze, iże możności z wolą i ojcowskim obmysłem w. ks. m., naszego miłościwego pana, conferować chciemy. W dalszem zaś wielce przemyślnym radzie nieoszacowanej i z serdecznej skarbnicy wyczerpionej, ludzkości i niewystawionemu dobrodziejstwu naszego miłościwego pana, z ubogiem narodem swoim, jakośmy się wypłacić mogli, tanti [?] nie będąc, wiernie życziwie powolności swoją ze wszystką błahą gromadką cerkwie naszej, jako najpokorniej zalecamy i za dobrodzieja swego wiekuistą, bogomolstwa powinnością obowiązujemy się. Ostatek księdzu Andrzejowi, protopopie swemu, wiernie życziwemu bogomodlcy w. ks. m., poleciwszy, siebie samego i wierność niegodnych modlitw moich w miłościwa łaskę w. ks. m., jako najpokorniej ofiaruję.

Z monasterza Michałowskiego cerkwie Złotowierzchiej pod Kijowem d. 30 Juni 1623 roku.

W. ks. m. pana swego m. na [j] niższy sługa i bogomodlca wiernie życziwy Jow Borecki metropolita kyjowsky m. p.

АГАД у Варшаві, АР. II, № 859. Автограф, засвідчений особистою печаткою Й. Борецького. Адреса: "Jaśnie oświeconemu jego książęcej mści panu panu Chrystophowi Radziwiłłowi, książęciu na Birzach i Dubinkach, Słucku, Kopulu, hetmanowi Wielkiego Księstwa Litewskiego, Bystrzyckiemu, Żyżmorskiemu etc, etc, etc staroście, panu panu panu i dobrodziejowi mnie wielce miłościwemu oddać".

* Далі одне слово написано нерозбірливо.

Переклад:

Найясніший вельможний милостивий князю.

Мою найбільшу покору з недостойними молитвами милостивій ласці в. кн. м. якнайпокірливіше віддавши.

Побачивши світло яскравіше південного сонця проти мого, досить низького і незаслуженого, як і мій рід, сану, [порівнюю його] з видатним здоровим глуздом панським і батьківським в. кн. м., пана мого милостивого. Милістю найвищого Господа, котрий з висоти свого Божественного маєстату, вливши духом своїм святим, зволив впустити в серце ясної вельможності, добродія нашого, співчуття до знедолених і меценатське покровительство в усьому до нас, нужденних. З недостойним поклоном, віддаючи найщирішу подяку, схиляємося перед нашим наймилостивішим добродієм. Не що інше, лише ця сама, з глибокого незнання слуг церкви Божої в народі нашому російському непристойність і затверділа грубість, під час висвячення руської церкви через відступництво наших старших примусили нас, нинішніх єпископів, узятися за працю, що є понад наші сили. Хоч сатана вдарив своєю звичною хитрістю, через що ми мусили затриматися в межах нашого жительства, однак скільки ж сил і помислів [витрачено] щобвилікувати таку тяжку церковну рану, заподіяну непристойною попівською грубістю, насамперед до послуху через призначення протопопського дозору і лагідно повелася з ними. Що було довірено і в орендах в. кн. м. слуцьких отцю Андрієві Мужилівському, спаському слуцькому, людині, добре мені відомій, яку і з якою все це покірним проханням я рекоментував в. кн. м., пану своєму милостивому, як милостиво добродійному патронові й оборонцю, як бачу, не помилився. Вашій панській вельможності, своєму і всього свого народу милостивому добродію щиро дякую і всіми силами смиренно прошу не відмовлятися від того. Прошу і про підготовку вченими людьми до шкіл, де й нам зволиш подати старання про людину гідну, котра б за цим же разом при трьох магістрах коштом в. кн. м. [підготовлених] могла б послужити народові нашому у збереженні релігії нашої і підняттю людей східної церкви. Порада в. кн. м., пана нашого милостивого, як вельми корисна, так і незмірно авторитетові вельможності в. кн. м., гідна і стосовно незначних [людей] зичлива, за що добродієві своєму чинимо безсмертну подяку. А охоче схиляючись до неї, хочемо об'єднати наше старання, наскільки можливо з волею батьківським помислом в. кн. м., нашого милостивого пана. За подальші вельми блискучі поради неоціненної і взятої із сердечної скарбниці людяності і непрославленому добродійству нашого милостивого пана ми з убогим своїм народом зможемо якось відплатити такою ж ціною. Якнайпокірніш вірно і зичливо свої послуги з усією незначною громадою нашої церкви віддаємо. А за добродія свого вічною повинністю богомольства зобов'язуємося. Решту священику Андрію, своєму протопопу, вірно зичливому богомольцю в. кн. м. доручивши самого себе і вірність недостойних моїх молитв, віддаю якнайпокірніш милостивій ласці в. кн. м.

З монастиря Михайлівського церкви Золотоверхої під Києвом д. 30 червня 1623 року.

В. кн. м., пана свого м. найнижчий слуга і богомалець вірно зичливий Йов Борецький київський митрополит м[ану] п[ропря].

Адреса: «Найяснішому його князівській мості пану, пану Криштофові Радзивіллові, князю на Біржах і Дубинках, Слуцьку, Копилу, гетьманові Великому Князівства Литовського, Бистрицькому, Жижморському і т. д., і т. д., і т. д. старості, пану, пану і добродієві, до мене вельми милостивому, віддати».

№ 8

1623 р., серпня 3 (липня 25).— Слуцьк.— Лист слуцького протопопа Андрія Мужилівського до Криштофа II Радзивілла про становище у Війську Запорізькому і військові походи козаків та про зміст висловлювань короля Сигізмунда III щодо керівників православної церкви в Україні й Білорусі

Jaśnie oświecone książę, panie, panie i dobrodzieju mój miłościwy.

Według rozkazania waszej ks. m. byłem w Kijowie i oddałem list metropolitowi, na który, odpis waszej ks. m. z uniżonym onego pokłonem odsyłam. W dalszych zaś rzeczach, jako z największą ostrożnością ile przewagi i sił moich czuję w sobie, takim postępowałem chroniąc nad duszę moje honor wysoki i myrska sławe waszej ks. w., pana pana i dobrodzieja mego miłościwego. Ate to wasza ks. m. racz ode mnie wiedzieć, żeby byli oboi, i kozactwo i duchowni naszy, jako nie ostrożni, stanęła liczbą siatką pomknieni, gduby samym Bogiem natchnionym rozumem i wysokim dowcipem waszę ks. m. nie ochronieni, bo już piechota królewska 14 mil od Kijowa stała po trzech dniach przyjechania mego i tak chciało po miastach wszystkich lud złączenia [?] położyć i onym do kupy się zbierać, zaskoczyć; częska to na nich była sztuka, ałe gdy luty Kantymir utargnął z Wołoch Pokuciem i pladrował Podgorskie kraje¹⁵, tym czasem drugie żołnierstwo na Wołyniu zabawić się musialo, a zatem na Ukrainie do czułości i gotowości przyszli i na wszystkim tym przestali i pozwolili, a osobliwie starszy Wojska Zaporozkiego, jako im iż metropolitą radził, kromia pieniędzy, aby w kupie zbierali, powiadając, że to uniej niepodobno k woli czekać i drugim hołyszom. Przy mnie była rada między Korsuniem i Bohusławiem, tylko z pięciu miast zjechało się kōzactwo było, których się popisał 14 tyciacy, skąd snadnie rozumieć, jako ich wiele będzie, gdy z pięciudziesiąt miast zjadąc się do kupy. Tamże w tej gromadzie czternastu tysięcy poznali między sobą szpiegów, po kozacku ubranych; których, gdy doszli i od kogo posłani byli, gardłem darowani, bo pan Koniecpolski¹⁶ przysiągł baszom tureckim, ile sił mu stanie znosić kozactwo i on jest principałem między pp. commisarzy, coby zaś byli szpiegowie właśnie jezuići, zaraz doznali że dobra jest ostrożność, Zaporoża jak duszy swojej, tak oni onego strzeć będą. Z morza już się wro [ci] li z bardzo wielką zdobyczą, rzeczy zacnych i rozmaitych wywiezli, dobyli miasto Kawerny, trzy dni chodu od Konstantynopola¹⁷. A gdy usłyszał Doroszenko¹⁸, hetman ich doczesny, z niejakim Paczanowskim, komornikiem królewskim, że znowu kozactwo z Zaporoża na morze się wybiera, zapuścili się na pozahamowanie; ałe w drodze wzięwszy wiadomość, że ich szło 4 tysiece na Czarne morze miesiąca Juny 5 dnia, po naszymu, wrócił się nazad. Tamże, będąc pobudzony Paczanowskim, aby dla języka wbok w Dzikie pola skoczył, który, gdy posłuszeństwo wykonywał, nadybał stado cara tatrskiego, zagrabiwszy, wrócił się. I te powiadają przyczynę utargnienia Cantimirowego

do Corony. Na tę carską stronę żadnym sposobem nie póidą do inflant¹⁹ żadnym sposobem nie pozwolą, tylko jesliby przy zaciągu waszej ks. m. był sługa, a jeżeli nie będą zaciągnię, tedy oni tak postąpią, jako im poradzi ociec metropolit. Co się oraz [?] tycze commissiej, ta ma się poczęc na dzień s. proroka Heliasza, ale pp. commissarze nie wszyscy być chcą. Korecky²⁰ nie będzie, pan krajczy koronny nie będzie, którego i list starszego sługy iego, waszej ks. m. posyłam. Pan starosta sędomirski nie zwróci się ze Włoch i inszy dróbniejszy i rekomo zatyczli [?] o królewskiej i o tych, co się stawić chcą potędzie na 10 tysięcy być rozumieją i, mając sobie z królem jego m., postąpili, wysłali uniwersał po wszystkich miastach ukraińnych, aby się żaden nie ważył prochow, ołowiu i wszelakiego rysztunku kozako [m] przedawać. Ale oni, łotrowie, wszystkie mogły królewicza²¹ jego m., i królewskie, i pańskie zabiegszy, safetre pobrali w Korsuniu, w Łubniach, w Bohosławiu, w Perejasławiu, prochow do kilka set beczek narobili i już wszyscy a wszyscy są pogotowiu, jako na najpotężniejszą wojnę, mając i zjednoczenie z kozakami duńskimi. I jeśli Pan Bóg sam serca jego królewskiej m., tak też i ich m. pp. commissarów nie skromi i nie uciszy, wiele złego będzie. Jakoby się mieli z pany commissary obyść i metypykować [?], iż onemi postąpic, posyłam to na piśmie waszej ks. m., które w jednym punkcie odmienione nie będzie. O hetmanie też Doroszenku coś postrzegli. A to, gdy podgórzanie wszyscy z chęciu swoją przystali do niego, opowiadając się przy nich, nie dodał im wiary i owszem, że nic miał ich życzliwość. Zapewnie albo już zrzucony albo zrzuca go, a Ołefirowi dać, którego nie zalecał ociec nasz metropolit w resoluciej i w postuszeństwie, mają też swoje szpiegi teraz wszędy, umniejszać się żadnym sposobem nie chcą. Przysłał też list teraz przy mnie do ojca Smotryckiego pan wojewoda witeński²², pytając się przyczyny, dla czego by odjechali z Warszawy, nie witając króla, gdyż, powiada, król jego m. chciał wam łaske swą pańska skazać. Odpisano mu, że ta jest przyczyna odjechania naszego, że nie takieś [w]. m. referował srpawy nasze królowi jego m., jako się toczyli, udając przed królem jego m., żeś my się stanów naszych rzekli, coś [w]. m. i do kozaków pisząc, jawnie oznaczył. Co być żadnym sposobem nie mogło, bo my characterem mamy w tu [?] delebilem, a tak że już sprawa nasza opak szła, nie mieliśmy jego czekać. Tem respons jego m., pan wojewoda, odniósł, coby go za przyczyna, bo tego pisma przywłókla: pan krakowski, gdy się dziwował król jego m., że naszy odjechali wszystką sprawę, jako się toczyła, królowi jego m. powiedział, na co rzekł król jego m.: "Nie tak nam udano" i wyrzycał to wojewodzie na oczy. A on, chcąc się przed królem jego m. przez własny list Smotryckiego sprawić [?], tak chciał odpisem ułożyć. Ałe Boże daj go, ukazał królowi jego m. Jego m. też pan wojewoda bełzki²³ wielką swoje chęć oświadcza przeciwko ojcu metropolitowi i wszystkim nam, pisząc dopiero świeżo, aby mu posłał trzech jakich młodzińców, których swoim nakładem i kosztem do cudzej ziemie stać i chować chce. Ale zda mi się, że to jest większa i nierówno prawie większa [?], tu w narodzie swoim nauki fundować, przy nabożeństwie i obrzędach swoich, co tylko Panie Boże tysiąc [?] rzecz do skutku przywiodł. Zatem Pana Boga mojego proszę, abym wasza ks. m. ze wszystką przezacną familią domowstwa waszej ks. m., pana i dobrodzieja mojego miłościwego, w dobrym zdrowiu i szczęśliwym panowaniu i we wszelakim błogosławieństwie Panskim słyszał i ogładał, jako najprzedzej.

Z Słucka 24 July rok 1623.

Waszej ks. m., pana mojego miłościwego, najpovolniejszy bogomodlca i sługa Andrzej Mużyłowski, protopopa słucki ręka s.

Pytywlec jest w Kijowie waszej ks. m. wiernie zycziwy sługa; wszystko wojsko

Zaporozskie od małego i do wielkiego będąc, wielkiej sławy i męstwa waszej ks. m. słyszy, cieszy i wszystka ta [m] ta kraina je cieszą się, słysząc o dobrym zdrowiu waszej ks. m. i za nie [go] zawsze Pana Boga prosza.

АГАД у Варшаві, АР. II, № 860. Автограф, засвідчений особистою печаткою А. Мужилівського. Адреса: "Jaśnie wielmożnemu panu jego mści panu panu Chrystophowi Radziwiłowi, książęciu na Bierzach i Dubinkach, hetmanowi wielk. Wie [k]iego Ks [i]ęstwa Lit [e]wskiego) etc, etc, etc. panu mnie wielce miłościwemu".

Переклад:

Найясніший князю, пане, пане і добродію мій милостивий.

Згідно наказу вашої кн. м. був я у Києві і віддав листа митрополитові, відповідь на який відсилаю вашій кн. м. з низьким його [митрополита] поклоном. В інших справах діяв з найбільшою обережністю, наскільки духу і сил моїх відчуваю у собі, так діяв оберігаючи понад свою душу високу честь і мирську славу вашої кн. м., пана, пана і добродія мого милостивого. Але й це ваша кн. м. зволь знати від мене, якби були обидва, і козацтво, і наші духовні, необережні, значна б кількість їх потратила б у сіті [?], коли б ви не оберегли їх розумом, натхненним самим Богом, і високою кмітливістю вашої кн. м. Бо вже й піхота королівська стала в 14 милях від Києва на третій день після мого приїзду [до Києва]. І так хотіли по всіх містах людей налякати і їх докупи збирати і [тим самим] заскочити зненацька. Тяжка то була на них штука. Але коли лютий Кантемир вдерся з Волощини Покуттям і плюндрував Підгірські краї, то тим часом інше військо на Волині мусило забаритися. Потім на Україні виявили свою чутливість і готовність, в усьому були задоволені, особливо старші Війська Запорізького, як їм із митрополитом радив, за винятком грошей, аби вкупі збирали, кажучи, що від унії не можна сподіватися волі і іншої голоті. При мені була рада між Корсунем і Богуславом. З'їхалося козацтво лише з п'яти міст і переписалося його 14 тисяч. Звідси легко зрозуміти, як багато їх буде, коли вони з п'ятидесяти міст з'їдуться докупити. Там же, у цій чотирнадцятитисячній громаді, пізнали між собою шпигунів, одягнених по-козацькому. Коли ж довідалися, хто їх післав, присудили їх до кари на горло, бо пан Конецпольський присягнув турецьким пашам, що, скільки йому стане сил, громитиме козацтво, і він є головним серед панів комісарів. Оскільки шпигуни були власне езуїтами, зразу зрозуміли, що добра в [козаків] пильність, що вони будуть берегти Запорожжя, як свою душу. З моря уже повернулися з дуже великою здобиччю, вивезли речі багаті й різноманітні. Взяли місто Каверни в трьох днях ходу від Константинополя. А коли почув Дорошенко, їхній тимчасовий гетьман, з якимсь Пачановським, королівським комірником, що знову козацтво з Запорожжя вибирається на море, рушилися погамувати це. Але в дорозі діставши звістку, що їх [козаків] 4 тисячі пішло на Чорне море місяця червня 5 дня за нашим [календарем], повернувся назад. Там же, спонуканий Пачановським, кинувся за «язиком» убік, у дикі поля. Виконавши наказ, він зустрів стадо татарського царя і, захопивши його, повернувся. Ось це, кажуть, було причиною нападу Кантемира на Корону. На цю царську сторону зовсім не підуть, до Інфляндії нізащо не дозволять, тільки якби під час вербування служили вашій кн. м., а якщо не будуть завербовані, тоді вони так

вчинять, як їм порадить отець митрополит. Що стосується комісії, то вона має розпочатися у день св. пророка Іллі, але не всі пп. комісари хочуть бути на ній. Корецький не буде, пан крайчий коронний не буде, лист його старшого слуги посилаю вашій кн. м. Пан староста сандомирський не повертається з Італії і інші дрібніші нібито зупинилися на королівській могутності силах тих, що хочуть виступати, гадаючи що їх буде 10 тисяч. Виконуючи волю короля його м., вислали універсал по всіх українських містах, аби жоден не насмілювався продавати козакам порох, олово і всякий риштунок. Але вони, лотри, усі могили королевича його м. і королівські, і панські зайнявши, позабирали селітру, а в Корсуні, Лубнах, Богуславі, Переяславі приготували кількасот бочок пороху. Вже всі, усі до одного стоять наготові так, наче збираються на найбільшу війну. Мають вони теж зв'язок із донськими козаками. Якщо ж сам Господь Бог не пом'якшить і не втихомирить серця його королівської м., як також і їх м. пп. комісарів, буде чимало лиха. Як треба з панами комісарами обійтися, їх злагодити і з ними поводитися, надсилаю це листовно вашій кн. м., чого не можна змінити в жодному пункті.

Щось постерегли теж про гетьмана Дорошенка. А це те, що коли всі підгіряни з власного бажання прислали до нього, висловлюючись за них [козаків], не повірив їм і взагалі за ніщо мав їхню зичливість. Без сумніву, він уже скинутий або ж його скинуть, а Олефірові дадуть гетьманство, котрого не рекомендував наш отець митрополит у резолюції і послушенстві. Мають вони також тепер скрізь своїх шпигунів і зовсім не хочуть зменшуватися чисельно. Прислав також тепер при моїй бутності пан воевода віленський листа до отця Смотрицького, питаючи, чому від'їхали з Варшави, не вітаючи короля, коли ж, каже, король його м. хотів вам показати свою панську ласку. Відписано було йому, що та була причина нашого від'їзду, що не так виклав в. м. [?] наші справи королеві його м., як вони були насправді. Нас представили перед королем його м., що ви відреклися нашої держави і це в. м. явно вказав до козаків пишучи. Цього аж ніяк не могло бути, бо ми маємо вдачу завзяту, а оскільки вже наша справа зовсім не так пішла, то не мали ми чого чекати. Таку відповідь тримав його м., пан воевода стосовно причини, яка викликала такий лист. Пан краківський²², коли дивувався король його м., що наші від'їхали, розповів королеві його м. про всю справу, як вона йшла. На це сказав король його м.: «Не так нам це представлено», і дорікав в очі воеводі. А він, бажаючи виправдатися перед королем його м., власним листом Смотрицького, тож хотів додати [?] відповідь [Смотрицького] і дай Боже, що [вже] показав його королеві його м. Його м. теж пан воевода белзький засвідчує свою велику приязнь до отця митрополита та всіх нас і недавно написав, аби йому послати трьох якихось юнаків, котрих він хоче на свій кошт і утримання послати й виховати в чужому краю. Але мені здається, що ліпше і набагато, правильніше опановувати науки тут, серед свого народу, при своїх богослуженнях і обрядах, що самим Богом дасть [бажаний] результат. Отже, я прошу мого Господа Бога, щоб якнайскоріше почув і побачив вашу кн. м. з усією презацною родиною близьких вашої кн. м. пана і добродія мого милостивого в доброму здоров'ї та щасливому пануванні і в усіялому благословенстві Господньому.

Зі Слуцька 24 липня року 1623.

Вашої кн. м., пана мого милостивого, найпокірнійший богомолець і слуга Андрій Мужилівський, слуцький протопоп, рукою своєю.

Путивль [?] є у Києві, вашої кн. м. вірно зичливий слуга; усе Військо

Запорізьке від малого до великого, чуючи про велику славу і мужність вашої кн. м., тишиться. Тишиться і вся тамтешня країна, чуючи про добре здоров'я вашої кн. м. і завжди просять за нього Господа Бога.

Адреса: «Найяснішому пану його мосці пану, пану Криштофові Радзивілові, князю на Біржах і Дубинках, гетьманові великому Великого Князівства Литовського і т. д., і т. д., і т. д., пану до мене вельми ласкавому».

№ 9

1623 р., листопада 30(20).— Київ.— Лист київського митрополита Йова Борецького до случького протопопа Андрія Мужилівського з проханням про інформацію та пораду у справі місії ченця Івана Дубовича

Jow Borecky z łasky Bożej archyepyskop, metropolit Kijowsky etc, etc.

Najuciuwemu presbyterowi panu Andrzejowi Mużyłowskiemu, protopopie naszemu słuckiemu, łaski, pokoju i miłosierdzia od wszechmogącego Boga.

Pisanie miłości waszej przez pana Joanna Dubowicza i wiadomość o onem wzięwszy, ludzkość zwykła chrześcijańska, onemu pokazaliśmy i prestuchawszy z czym się twierdził od swych apostatów do nas jezdić, gdy na to od nas żadnego odnieść responsu nie mógł, jako tych strona, którzy nigdy z narodem naszym, kromia szkodliwych i zarazliwych od kilkadziesiąt lat odstępstwa swego praktyk, najmniejszej rzeczy nie poczynali. Jechać znowu dla instrukcji do nych, jeśli otworzyć się w rzeczna [?] i że [?] chcąc [?] jechać * musiał, obiecując się znowu ku dniowi Bożego Narodzenia do nas, do Kijowa przybyć. Co jeśli przy słowie swym stał, a do nas jechać miał i waszej miłości, jako najpilniej prosim i kogo by rozumiejąc, radzić się w tej sprawie m. racz. Gdyż to nie jednych naszych tak małych osobek, a wszystkim cerkwie wielkim dobrym, ale i ks. wszystkimi wami radzie, aby nie pokutowałeś pracy przybywać, a zwłaszcza [?], iż w przedsięwzięciu naszym nie ustając, jeśli Bóg zdarzyć raczy, na sejmiki i na sejm, lub jakokołwiek rzeczy pójdą, z radą wszystkim cerkwie się spasabiac się potrzeba, jeśli ich ma [?] nam dobrodziejstwa z boku użyczającej nas od znoszenia [?] się z apostatami naszymi odrażać raczą. Dał Bóg rozum, dał lata, dał łaską swą i gro-madną i silną, a co większa, dał w cerkwi prawdę, przy której stojących o zmacniającem Chrystusie, tak łatwo nie połączą wschodniego nabożeństwa Rusi. Co wszystkim jego Bożkiej opatrności potęciwszy, miłości Bożej i błogosławieństwa pokor-ności naszej, jako na [j] lubowniejszemu bratu, użyczamy.

Z monastera Miedzyhorskiego nad Kijowem, 9-bris 20 dnia. Bogomodlca bratolubia uczciwości twej Jow Borecky, metropolit kijowsky, ręką własną.

АГАД у Варшаві, АР. II, № 878.— С. 4. Копія, знята рукою А. Мужилівського. 20-ті рр. XVII ст.

* Слово «jechać» закреслено.

Переклад:

Йов Борецький, з ласки Божої архієпископ, митрополит київський і т. д., і т. д.

Найчеснійшому пресвітерові пану Андрієві Мужилівському, протопопу нашому случькому, ласки, миру й милосердя від всемогутнього Бога.

Отримавши листа вашої милості через пана Івана Дубовича і діставши відомості про нього, ми виявили йому звичну християнську людяність і вислухали те, з чим він був посланий до нас від своїх відступників. Коли ж він не міг отримати від нас жодної відповіді, бо їхня сторона ніколи і найменшої [доброї] речі не вчинила з нашим народом за кількадесят років свого відступництва, за винятком шкідливих та заразних справ, то мусив знову їхати до них по інструкції щодо подальших дій [?]. Він обіцяв знову прийти до нас до Києва до дня Різдва Христового. Якщо він дотримає свого слова і їхатиме до нас, то якнайпокірніше просимо вашої милості, щоб зволив дати пораду в цій справі. Йдеться ж бо не лише про наші маленькі особи, а про велике добро всієї церкви, а й про князівську з нами всіма раду, щоб [в. м.] не каювся у вчиненій праці [?], а не припиняв зусиль у сприянні нашим намірам, як Бог ласкаво дозволить, на сеймиках, на сеймі, чи як там підуть справи, з радістю усієї церкви треба готуватися, якщо нам їхні добродійства зволять відвертати від спілкування з нашими відступниками. Дав Бог розум, дав літа, дав свою ласку величезну та сильну, а що більше дав у церкви правду, при якій стоячих при Христі, який зміцнюється, (не зможуть поглинути) не поглинуть так легко побожності східної Русі. Що все доручивши його Божому провидінню, надаємо ласці Божої і благословення покірності нашої як найулюбленішому братові.

З монастиря Межигірського над Києвом листопада 20 дня.

Богомолець братолюбія всечесності твоєї Йов Борецький, митрополит київський, рукою власною.

№ 10

1623 р., грудня 6 (листопада 26).— Київ.— Лист полоцького архимандрита Мелетія Смотрицького до Андрія Мужилівського з інформацією про прибуття представника уніатів Івана Дубовича нібито з пропозицією об'єднання православної церкви з греко-католицькою

Ucciwemu presbyterowi panu ojcowi Andrzejowi, najmilszemu memu towarzyszowi i w Chrystusie bratu.

Mełeciusz z łasky Bożej Archyepiskop Połocky etc. m. panu pozdrowienie. Miłosne miłości twej pisanie miłością przyjąłem. Ucieszyłem się o zdrowie ucciwości twej i twoich, i wystawiłem o niem Boga, prosząc Jeo łaske i w pozad i date lata, aby ucciwosc twoie w niem przy duszozbawiennym i błogosławionym pomieszkaniu, chowając na wielk[osć] świętej swej cerkwie potrzeba.

Georgy moj z najmilejszym mi bratem moim, a z ojcem swoim, panem ojczem Stephanem z Ostrogu²⁴, owdzie mie nawiedziwszy, znowu zaś do prochu szkolne-

go wracza się. Któremu rozkazałem przy oddaniu tego mego listu, aby ucciwości twojej i ode mnie i od siebie pokłon oddał. I pan Ioan Dubowicz sam od nas niewiele uciechy potrzebował, ponieważ nas swoim poselstwem (jesli jest prawdziwe i od czystego serca posławszy jego) ucieszył. Zdarzyłyby to Pan Bóg, aby to zaś do swej pierwszej kluby [?] przyszło. Czo zatem przeklętyм. Bogu i ludziom brzydkym, odstępstwem im by było wyszło, nieszczyre i da ipsi viderunt; jesli szczyrze, jemu i nam pomóż Panie Boże; radziś my byli samemu, ale z niem i wszystkim jego starszym nie równo radniejszym, których on nam z ust z serca obiecaował, czo ja Pa[nu] Bogu połeciwszy, jak wszystkich dobr dawcę, proszę, aby oczu moich, matki mej ziemią, prodem zasypać nie zezwolił pierwej, ażby się słyszane-go teraz, skutecznie nacieszyli, patrząc na to, aby nade mną, grzesznikiem, jak jedynemi ustami i jedynem sercem, daleły teraz bliskimi, na ten czas, stawszy się, dwa za jeden metropolitowie ruscy zaśpiewali: przydzie ostatnie pozdrowienie, oddajmy bratu umarłemu i duszą u Bogu mojego i na tem moim nędznym u grobie moim wzygrałbym się. Aczkołwiek qui facile credit, facile delipitur. Ale ja z błogosłownym apostołem w prostocie serca śpiewam miłość wszystkiemu wierzą, którą miej, panie mój, ukorzenioną w sercu moim, ku wszelakiemu blizkiemu memu wyjąwszy, i mnie pana mego, bluznierza, któremu ze mną nie jest żadna ciężka [?].

Бądź здрów, najmилеший i mnie miłującego тебе, мулуј.

S Kyjowa 9-bris 26 d. A. 1623.

Ми́лосці твєї всіх добр зичливи тoварьш, брат i слуга Мелетіус Смотрьскы, архієпископ по́льockы, рѣка́ swа.

АГАД у Варшаві, АР. II, № 878.— С. 5—6. Копія, знята рукою А. Мужилoвського. 20-ті pp. XVII ст.

Переклад

Чесному пресвітерові, пану отцю Андрієві, моєму найми́лїшому товаришу i брату во Христі.

Мелетій з ласки Божої архієпископ полоцький i т. д. м. пану поклін. Милостиве милості твоєї писання з милїстю прийняв. Втішився я здоров'ям твоїм i твоїх [близьких], возславив за це Бога, просячи Його ласки i на прийдешні літа, аби чесність твоя i здоров'я була при спасенному i благословенному жителстві, зберігаючи [себе] на великі потреби святої церкви.

Мій Георгій з моїм найми́лїшим мені братом, а з батьком своїм, паном отцем Стефаном з Острога там мене провідавши, знову до порога шкільного повертається. Йому я наказав, віддаючи цього мого листа, аби він i від мене i від себе віддав поклон твоїй всечесності. I пан Іван Дубович сам від нас небагато втіхи вимагав, бо нас своїм посольством утішив, якщо воно є правдиве i його послали від чистого серця. Дав би то Господь Бог, аби це до своєї первісної слави [?] прийшло. Що затим проклятим, Богу i людям бридким відступництвом, їм би було вийшло, якщо нещиро йдуть, самі побачать; якщо ж щиро, то поможи йому i нам Господи Боже; ми раді були йому самому, але з ним i всім його старшим незрівнянно більш раді; котрих [приязнь] він нам обіцяв словом i серцем. Що я, Господу Богу доручивши, як подателю усього доброго, прошу, аби він, [Бог] не дозволив засипати моїх очей землею матері моєї раніше ніж успішно натішаться почутим нині, дивлячись на те, як наді мною, грішним, одними устами, i єдиним серцем,

далекі тепер, а на той час близькими, ставши і два як один руські митрополити заспівали: «Останні привітання віддаймо брату померлому». І я [своєю] душею у Бога мого в тому нужденному гробі моїм порадувався б. Однак хто легко вірить, той легко обманюється. Але я з благословенним апостолом у просторі [свого] серця оспівую милість, маючи у всьому, віру, котру вкорінену в моєму серці до всякого мого ближнього, прийми, пане мій, виключаючи і мене, блюзніра, пана мого, для котрого я не є ніяким тягарем.

Бувай здоровий, наймиліший, і мене, люблячого тебе, милуй.

З Києва листопада 26 дня року 1623.

Милості твоєї усього добра зичливий товариш, брат і слуга Мелетій Смотрицький, архієпископ полоцький, рукою своєю.

№ 11

1623 р., грудня 16 (6).— Слуцьк.— Лист слуцького протопопа Андрія Мужилівського до Криштофа II Радзивілла у справі місії ченця Івана Дубовича

Jaśnie oświęcone książę, panie panie mój miłościwy.

Rzecz wielce potrzebną baczyłem, oznajmić waszej ks. m. postępek owego unita czernca Dubowicza, o którym dałem sprawę waszej ks. m., gdy do Kijowa jechał i co tam sprawował, był wysłany od Rudzkiego i Juzofata połockiego²⁵ i od inszych archyepostatów naszych do naszych ubogich pasterzów, prosząc, aby ich do posłuszeństwa patriarchy konstantinopolskiego, także i do artykułów wiary przyjęli, ale iżem ja na niem wprzod w Słucku tego wielębnego poselstwa wyba- dał się, uczciwie przestrzegłem moich, gdzie jako był przyjęty i jaka mu wiara dana i jako odprawiony, z tych termin, które waszej ks. m. posyłam, (Właśnie rękę starszych moich do mnie pisanych, słowo w słowo przepisawszy) snadnie wyrozumieć wasza ks. m., pan mój miłościwy, raczysz. A już koniecznie ja to zobacze wielką pokutę, rozumiem i wiary temu dodać, jeśli to szczyrzym sercem, zaczynają nie smiem i wrócenie nazad owego człowieka do Kijowa poniekąd mie molestuje u waszej ks. m., pana mojego miłościwego, pilno a pilno rady nabywam, obiecując jej ni w czym nie odstąpić, postępek bowiem czego Boże racz zachować nie ostrożny naszych wszystek by świat musiał zafrasować. A waszej ks. m. rada i uważenie w rzeczach, u nas jest doświadczona, mądra i zdrowa, która te lata w pokoju zoczywszy [?], jako baczę, ku końcowi dobremu rzeczy się nachylili, co wszystko pod miłościwą, wołą waszej ks. m. poddaw się, samego siebie mi- łościwej łasce waszej ks. m., pana mojego miłościwego, jako najpilniej załecam.

Z Słucka decembra 6 dnia, po staremu, A. 1623.

Waszej ks. m., pana mojego miłościwego najpowolniejszy bogomodlca i sługa Andrzej Mużyłowski, protopopa słucky ręką swoją.

АГАД у Варшаві, АР. II, № 878. Автограф, засвідчений особистою печаткою А. Мужилівського. Адреса: „Jaśnie oświęconemu panu panu Chrystophowi książęciu Radziwiłłowi na Birzach i Dubinkach, hetmanowi Wielkiego Ks[ięstwa] Lit[ewskiego], panu panu memu miłościwemu“.

Переклад:

Найясніший князю, пане, пане мій милостивий.

Бачив річ дуже потрібну, щоб повідомити вашій кн. м., вчинок того уніата ченця Дубовича. Про нього сповістив вашу кн. м., коли [він] до Києва їхав і що там робив. Він був висланий Рутським і Йосафатом полоцьким та іншими нашими архівідступниками до наших убогих пастирів, просячи, аби їх прийняли до послушенства константинопольського патріарха, так же і до догматів віри. Але оскільки я у нього перед тим, ще у Слуцьку, довідався про це велебне посольство, то поштиво попередив своїх, де і як він був прийнятий і яка була йому дана віра і з чим відправлений з тих записів, котрі посилаю вашій кн. м. (Власне писане рукою старших моїх до мене, переписавши слово у слово), з чого легко зволиш зрозуміти, кн. м., пан мій милостивий. А вже неодмінно, побачивши велику покуту, розумію і вірити не смію, хоч, може, то починають вони із щирим серцем. А оскільки повернення цієї людини до Києва мене трохи турбує, то покірно і покірно питаю поради у вашої кн. м., пана мого милостивого, обіцяючи ні в чому від неї не відступати. Вчинок же необережний, від чого хай нас Бог боронить, мусив би засмутити весь світ. А вашої кн. м. порада і розвага у справах відомі в нас як мудрі і здорові, завдяки якій ці роки в мирі минули [?]. Як бачу, справи пішли до доброго кінця, а все це милостивій волі вашої кн. м. подавши, самого себе милостивій ласці вашої кн. м., пана мого милостивого, якнайпокірніше віддаю.

Зі Слуцька грудня 6 дня, за старим [календарем], р[оку] 1623.

Вашої кн. м., пана мого милостивого найпокірніший богомолець і слуга Андрій Мужилівський, протопоп слуцький, рукою своєю.

Адреса: «Найяснішому пану пану Криштофові князю Радзивілли на Біржах і Дубинках, гетьманові Великого Князівства Литовського, пану моему милостивому».

№ 12

1624 р., лютого 13(3).— Київ.— Лист слуцького протопопа Андрія Мужилівського до Криштофа II Радзивілла про ситуацію у Війську Запорізькому, зокрема про зміщення Михайла Дорошенка і обрання гетьманом Марка Жмайла

Jaśnie oświęcone książe panie panie mój miłościwy.

Chóć dość późno list od waszej ks. m., pana mojego miłościwego, w Słucku był mi oddany, jednak zarazem, dniem i nocą wygadząc woli waszej ks. m., biegałem do Kijowa, gdzie wielką trudnością i szkodą końską, piatego dnia padłem. W sprawach cerkiewnych spiących zastałem, kromia jednego ojca Boreckiego, któryby i duszę rad wydał za nich i już ich wszystkich declaratia taka nastąpiła, że ani słać, ani samym być na ten terazniejszy sejm. A gdy tak na taką conclusi utrafiłem, mądra radę i zdania, z niewyczerpionej skarbnicy waszej ks. m., podałem. Atoli odzywając się pp. sejmowym i do waszej ks. m. ocięc metropolit pisze, jako do tego, który więcej Rzeczypospolitej dobro, aniżeli swoje, pokazać so-

bie raczy. Kozactwo, co najprzedniejsze, wszystkie na Zaporozu z armatą swoją. Dawszy Doroszenka, hetmana swego, i pisarza za porękę, aby oddali wszystkie prawa i listy, Zaporozu służące, ich do domów puścili. Drugiego sobie hetmana, niejakiegoś Marka Żmajta²⁶, obrali i tako między niemi praktyka, że skoro Dniepr się rozpuści, aby każdy, kto się kozakiem nazywa, szedł na Zaporozę, a stamtąd, jesliby ich król na jaką wojnę nie zaciągał, wszyscy na morze pójdą. A to zapewną waszej ks. m. oznajmują. Listów tych, jakych być potrzeba na sejmie, za niesmacznym ustąpieniem tego Doroszenka z hetmaństwa, ani ociec metropolit, ani ja, dostać nie mógłem. Ale jednak na przyszły sejm z niemi się odzywać, gdyż wszyscy tuszą, że ich muszą oddać; na sejm stać nie chcieli, powiadając, że tam nigdy nic nie sprawim, dawno nas obietnicami karmią, a nic skutkiem nie czynią. Gdy im mówią, nas będzie potrzeba, znajdują nas. Spotkawszy też kijowscy dominikani pianych kozaków, półkowników przednich, wizszy na swym wozie do klasztoru, a zamknawszy go, onych kijami biwszy, pomordować chcieli, a drugie kozactwo napadło, nie czyniąc gwałtu klasztorowi, wzięwszy swoich, do hetmana, co z tem czynić, stali. Ale już, zdybawszy na rynku mnicha jednego, jeden kozak sprotnie czekaniem go zbił, a gdy jeszcze nieuważna rada napisze, nie trudno się domyślić, czym to pachnie. Insze rzeczy, jako to z unitami o zgodzie, pogotowiu, o wszelakiej czujności, pofaliwszy Pana Boga za mądrą radą i zdanie waszej ks. m. iść chcą, wiele wiele bowiem wasza ks. m. raczył tem swym posłaniem zbudować, pobyczyć i oczu otworzyć, chociaż to z wielkim niebezpieczeństwem ubogiego zdrowia mego i chudoby. Ale coż, gdy ja mam miłościwą łaskę waszej ks. m., wszystko może iść dobrze, a zdrowiem sam Pan Bog rządzi i sprawuje. Dalej cokołwiek wasza ks. m. ze mną w sprawach należnych rozmawiać raczył z największą ostrożnością sprawowałem i o każdej i najmniejszej rzeczy ociec metropolita wam dawać znać. A ja ni jednego punkciku nie przejąć, abym waszej ks. m. nie miał dać znać, ja zarazem nazad do Słucka, gdzie, daj Boże, abym waszej ks. m., pana mego miłościwego, w dobrym zdrowiu i szczęśliwym powodzeniu oglądał. Któremu sie i miłościwej łasce, jako najpilniej, załecam.

Z Kijowa, 3 dnia Februari rok 1624.

Waszej ks. m., pana mego miłościwego, najpowolniejszy sługa i bogomodlca Andrzej Mużyłowski, protopopa słucki.

Wszystcy owdzie iłe ich jest, za dobre zdrowie waszej ks. m., Pana Boga proszą i ten ubogi naród kozacki niewymowne dzięki Panu Bogu oddaje się i w miłościwej łasce waszej ks. m. swojej chować raczysz, jakom sie przypatrzył i przysłużał.

АГАД у Варшаві, АР. II, № 884. Автограф, засвідчений особистою печаткою А. Мужилівського. Адреса: "Jaśnie oświeconemu kseciu jego m. panu Krzystophowi Radziwiłowi [Książeciu] na Birzach i [Dubinkach], hetmanowi W[ielkiego] Kc[ieństwa] Lit[ewskiego], etc, etc, etc., panu i dobrodziejowi memu miłościwemu".

Переклад

Найяснішому князю, пане, пане мій милостивий.

Хоч досить пізно лист від вашої кн. м., pana мого милостивого, був мені відданий у Слуцьку, однак зразу ж, виконуючи волю вашої кн. м., мчав до Києва і вдень і вночі, куди з великими труднощами і шкодою для коней прибав п'ятого дня. Щодо церковних справ, то застав там сплячих людей, за

винятком єдиного отця Борецького, котрий і душу радий віддати за ці справи. Уже всі вони прийняли таку декларацію, щоб на цей нинішній сейм нічого не посилати, і самим не бути. Коли я так натрапив на таку постанову, то подав мудру пораду і думки, узяті з невичерпної скарбниці вашої кн. м. Однак відзиваючись до панів сеймових і до вашої кн. м., отець митрополит пише, як до такого, котрий зволить шанувати більше, ніж своє, добро Речі Посполитої. Козацтво, що найдобрніше, усе [перебуває] на Запоріжжі зі своєю арматою. Давши Дорошенка, свого гетьмана, і писаря на поруки, аби віддали всі права і листи, які служать Запоріжжю, відпустили їх додому. Собі обрали іншого гетьмана, якогось Марка Жмайла. І така між ними умова, що як тільки скресне крига на Дніпрі, аби кожен, хто іменується козаком, йшов на Запоріжжя, а звідти, якщо їх король не зтягне на якусь війну, всі на море підуть. Я це заявляю вашій кн. м. як достовірні дані. Тих листів, котрих [так] треба на сеймі, ані отець митрополит, ані я дістати не могли через несмачну відставку цього Дорошенка з гетьманства. Але сподіваємося, однак, з ними озватися на майбутньому сеймі, бо всі гадають, що ці листи мусять віддати. На сейм [нинішній] посилати не хотіли, кажучи, що там ніколи нічого не осягнемо, давно нас годують обіцянками, а результату ніякого. Коли їм [полякам], кажуть, нас буде треба, то знайдуть нас. Зустріли теж київські домініканці п'яних козаків, головних, полковників. Призвівши [домініканці] на своєму возі до монастиря, замкнули [монастир], а цих, побивши киями, хотіли побивати, але інші козаки напали і не чинячи кривди монастиреві, узяли своїх, і послали до гетьмана [питаючи], що з цим чинити. Але вже один козак, зустрівши на ринку якогось ченця, сильно [?] чеканом його побив. Коли ж ще напише неуважна рада, то неважко здогадатися, чим це пахне. Інші справи, як з уніатами про згоду, готівність про всіляку пильність, похваливши Господа Бога за мудру пораду і думку вашої кн. м., посуваються, бо ваша кн. м. багато-багато зволив цим своїм листом збудувати, спонукати і очей відкрити, хоча це було з великою безпекою для мого слабого здоров'я і худини. Але що ж, як я маю милостиву ласку вашої кн. м., то все може добре йти, а здоров'ям керує і управляє сам Господь Бог. І далі про що б ваша кн. м. зі мною у належних справах зволив розмовляти, я усе з найбільшою обережністю виконував і про кожну, навіть найменшу річ отець митрополит вам давав знати. А я не пропустив ні одного пунктику, про який би вашій кн. м. не мав повідомити. Я зразу ж повертаюся назад до Слуцька, де, дай Боже, аби побачив вашу кн. м., пана мого милостивого, у доброму здоров'ї і щасливих успіхах. Котрому в. кн. м. і милостивій ласці, якнайпокірніше віддаюся.

З Києва 3 дня лютого року 1624.

Вашої кн. м., пана мого милостивого, найпокірніший слуга і богомолець Андрій Мужилівський, слуцький протопоп.

Всі, скільки їх є, про добре здоров'я вашої кн. м. Господа Бога просять і цей убогий козацький народ щиро подяку Господу Богу віддає щоб в милостивій ласці вашої кн. м. своєї [його] зволив держати, як я побачив і почув.

Адреса: «Найяснішому князю його м., пану Криштофові Радзівіллові, князю на Біржах і Дубинках, гетьманові Великого Князівства Литовського, і т. д., і т. д., і т. д., пану і добродію моему милостивому».

П Р И М І Т К И :

1. Тут згадано прийняття християнства на Русі-Україні 988 р. з володарювання київського князя Володимира Святославовича Святого.
2. Мається на увазі відома в історії України Брестська унія 1596 р.
3. Мова йде про єрусалимського патріарха Теофана і відновлення ним у 1620—1621 рр. вищої православної ієрархії в Україні та Білорусі.
4. Йдеться про тодішнього уніатського київського митрополита у 1614—1637 рр. Веніаміна Рутського.
5. Тут і далі під Литвою розуміється, власне, не лише Литва, а й Білорусь.
6. В. Рутський видав низку такого роду документів. Зокрема, у знайденому нами листі В. Рутського від 5 квітня 1621 р. були звинувачені у зносинах з Теофаном, у таємному переховуванні його посланця («силістрійського митрополита») у братській церкві святого Петра православних бурмістрів і райців м. Мінська Івана Пашкевича, Івана Якимовича, Лукошка, Данила Маслянку, Андрія та Данила Арцимовичів, Григорія Пуршинку та ін., у тому числі й Гедеона, ігумена братської церкви святого Петра, сина І. Пашкевича. (АГАД у Варшаві, АР. II, № 742—749).
7. Мається на увазі посольство Війська Запорізького, очолюване Марком Жмайлом, Павлом із Десни та Супруном Богушем. Очевидно, говорячи далі про «окрему картку», Йов Борецький мав на увазі інструкцію Війська Запорізького для цього посольства від 20 (10) березня 1621 р. Справді, ця інструкція зберігається у тому ж фонді АГАД у Варшаві, АР. II, № 741). Вона була видрукowana у книзі: Ковальский Н. П., Мыцык Ю. А. Анализ архивных источников по истории Украины XVI—XVII вв. Днепропетровск: ДГУ, 1984.— С. 73—74: Взагалі, Військо Запорізьке відіграло визначну роль у відновленні православної ієрархії в подальшій боротьбі православної церкви в Україні та Білорусі. Див.: Орловский П. И. Участие запорожских козаков в восстановлении иерусалимским патриархом Феофаном православной западно-русской церковной иерархии в 1620 году // Труды Киевской духовной академии.— 1905.— № 8.— С. 642—650.
8. Мова йде про похід Війська Запорізького під Хотин, де невдовзі (вересень-жовтень 1621 р.) розгорнулись головні події польсько-турецької війни.
9. Мова знову йде про В. Рутського, який був затверджений римським папою Павлом V (1605—1621 рр.) митрополитом. На час написання листа А. Мужилівського папою обрано уже Григорія XV, понтифікат якого припадає на 9.II.1621—8.V.1621.
10. Маються на увазі Білгород-Дністровський (Акерман) та місто-фортеця Тягиня (нині — Бендери).
11. Петро Конашевич Сагайдачний відіграв винятково важливу роль у справі відновлення православної ієрархії в Україні та Білорусі, у т. ч. й у справі патріарха Теофана. Див.: Орловский П. И. Участие.; Котляр Н. Ф., Смолий В. А. История в жизнеописаниях.— К.: Наук. думка, 1990.— С. 162—163, 167.
12. Константинопольським патріархом у той час був Кирило Лукаріс (1572—1638 рр.), обраний 1621.
13. Нещодавно знайдено анонімного листа від 25/15.III.1621 р., в якому згадано головних осіб із почту Теофана. Справді, там названо й екзарха константинопольського патріарха, котрий мав при собі ще п'ять осіб. Були також єрусалимський архимандрит Христофор, вифлеємський архимандрит, протосинкел Гавриїл та ін., а також 70 світських осіб у числі яких також єрусалимські співаки та два князі з династії колишніх візантійських імператорів Палеологів (АГАД у Варшаві, II. № 723).
14. Голуб О. (р. н. невід.— 1628 р.) — гетьман Війська Запорізького у 1622—1623 рр. Був тісно зв'язаний з Петром Конашевичем Сагайдачним. Керівник вдалих морських походів проти Османської імперії. 1623 р. відправив на сейм до Варшави козацьке посольство, яке мало домогатися прав і для православної церкви. У 1625 р. брав участь у повстанні під проводом М. Жмайла.
15. Мається на увазі наскок буджацької орди під проводом мурзи Кантемира, який розпочався 19 червня 1623 р. Тоді ординці спустошили Покуття, Перемиську землю, далі Белзьку; частково Краківське воеводство, причому нападники дійшли аж до Дунайця в околицях Тарнова та Вісли в околицях Сандомира. Після того вони сплюндрували території, що лежали

далі на північ, передусім землі Холмську й Люблінську. Див.: Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605—1633 na Rus Czerwona.— Wrocław; Warszawa; Kraków, 1974.— S. 39—40; eiusd. Chronologia i zasięg najazdów tatarskich na ziemie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1600—1647 // Studia i materiały do historii wojskowości.— Warszawa, 1962.— T. VIII, cz. 1.— S. 42.

16. Конецпольський Станіслав (1591—1646), воєвода сандомирський, каштелян краківський, староста барський, буський, лопатинський, переяславський, проскурівський і ковельський, гетьман польний коронний (з 1618 р.), гетьман великий коронний (з 1632 р.).

17. У І. Крип'якевича не знаходимо розгорнутих даних про цей похід (Жерела до історії України-Руси. Матеріали до історії української Козаччини.— Львів, 1908.— С. 262—274); Про спільний похід влітку 1623 р. запорізьких і донських козаків пише Евлія Челебі, але, очевидно, згаданого в листі А. Мужилівського походу стосуються записи іншого джерела: літописна згадка в одній з редакцій хронографа Псевдодорофія. Тут йдеться про напад шести тис. козаків, що прийшли на 100 човнах, на Стамбул, під час якого були розорені околиці турецької столиці (Тушин Ю. П. Русское мореплавание на Каспийском, Азовском и Черном морях. XVII век.— М.: Наука, 1978.— С. III).

18. Дорошенко Михайло (р. н. невід.— 1628 р.) — гетьман Війська Запорізького у 1625—1628 рр. Належав до козацької верхівки, тяжів до угоди з Річчю Посполитою. Коментований лист, однак, дає змогу переглянути дату проголошення М. Дорошенка гетьманом. Як бачимо, у такому ранзі він уже називається 1623 р.

19. Інфляндія (Ліфляндія) — німецька назва Лівонії. У той час під Інфляндією розуміли Південну Естонію та частину Латвії на північ від р. Даугави і на схід від р. Айвіексте.

20. Йдеться про Карпла Самуїла Корецького, князя, каштеляна волинського.

21. Мається на увазі королевиц Владислав, син короля Сигізмунда III, майбутній король Речі Посполитої у 1632—1648 рр.

22. Йдеться про Льва Сапігу (1557—1633 рр.), віленського воєводу з 1623 р. та про Єжи Збараського (1574—1631 рр.), каштеляна краківського.

23. Мова йде про Рафала Лещинського (1579—1636 рр.), белзького воєводу з 1619 р., керівника кальвіністів у Короні Польській.

24. Смотрицький Стефан (р. н. невід.— після весни 1636 р.) — старший брат М. Смотрицького. Після закінчення Острозької академії став секретарем князя Костянтина Василя Острозького. Був парохом острозької церкви Родження пресв. Богородиці, займався переписуванням книг. У 1636 р. прийняв унію (Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія...— С. 112—113).

25. Мається на увазі Йосафат Кунцевич (1580—1623 рр.), уніатський архієпископ полоцький, єпископ вітебський і мстиславський, відомий український письменник-полеміст.

26. Марко Жмайло, гетьман Війська Запорізького в 1624—1625 рр., керівник козацько-селянського повстання 1625 р. Після укладення Куруківського миру 1625 р., яким завершилося повстання, був скинутий з гетьманства угодовою частиною козацької старшини.